Matija Valjavec.

Spisal **Fr. Levec.**

(Z Valjavčevo podobo.)

I.

Pri mladih ljudeh je za njih bodoče učenje in delovanje mnogokrat odločevalna prva znamenita knjiga, ki jim pride v roke. Taka se je meni godila z Valjavcem.

Še v mojih časih je bila slovenščina v ljudski šoli prava pastorka. Slovenski brati so nas še naučili v prvem razredu; v vseh poznejših razredih pa so se posluževali slovenščine samo toliko, kolikor je bilo treba, da so nam ž njo nemški jezik „vtepali“ v glavo. V četrtem razredu je pač stalo zadnjo uro v soboto popoldne v šolskem urniku zapisano „Slovenisch Lesen“, toda muhasti Ivanetič je največkrat porabil učno uro za to, da je z nami bril norce ali uganjal svoje debele in s palico dobro osoljene dovtipe.

Tudi na gimnaziji se je stvar izpremenila le malo.

Materinemu jeziku sta bili tukaj pač odkazani v prvem razredu po dve uri na teden, imeli smo v rokah slovensko berilo Bleiweisovo in Potočnikovo nemški pisano slovensko slovnico; toda učni jezik je bil tudi pri slovenščini tuj. Učitelj nam je bil prijazen in čestit mož, mladi dr. Ivan Gogola, ki pa za ta predmet ni imel niti potrebnega znanja niti potrebnega veselja, ker se ga najbrž sam nikoli ni učil

temeljito. Pri branji smo ugibali, kako bi se to in ono reklo nemški, pri slovnici pa mehanično gonili oblike. Nalogo smo pisali po jedno vsak tečaj, in še se dobro spominjam, da smo v prvi nalogi sklanjali „čevó“, a da med 72 učenci nihče ni pogodil pravilne množine „čéva“. Navzlic temu pa se je smel nadejati dobremu redu iz slovenščine vsak, kdor se je dobro učil tudi drugih predmetov.

V drugem razredu nam je bil v slovenščini učitelj Karl Melzer, poštenjak od nog do glave, ki je znal mnogo zgodovine, ki je resnično ljubil svojo „kranjsko“ domovino, nosil v prsih zlato srcé, sicer pa kot pravi čudak, imel na sebi mnogo učiteljskih slabosti in posebnosti. Glavna njegova napaka je bila dobrota: Melzer nikomur, niti največjemu lenuhu, ni mogel dati slabega reda. In kako smo znali to izkoriščati! Zlasti rad se je pogovarjal z nami. Ako smo pohvalili njegovo palico s srebrnim držajem, njegovo gorko zimsko suknjo ali njegov lepi novi klobuk, pripravili smo ga v dobro voljo, začel nam je kaj pripovedovati iz svojih dijaških let, govoril je navdušeno o Vodniku, Čopu in zlasti o svojem ljubljenci — Prešernu. Z obema rokama se je oprijel katedra, vzravnal na stolu svoje visoko telo ter z močnim, hropečim glasom začel deklamirati kakšno Vodnikovo, še večkrat pa kakšno Prešernovo pesem, vselej končaje s patetičnim vzklikom: „Das sind Verse, das ist Poesie!“ — Zamaknjeno smo ga poslušali in ko je nehal, vsi zagrmeli: „Oh, gospod, še jedno, še jedno!“ In rad se je dal preprositi, nam pa je prijetno minila ura.

Takrat je meni in marsikateremu mojih součencev mrena padla raz oči. Zavedli smo se svoje narodnosti ter pridno zahajali v licejalno knjižnico prebirat slovenske knjige. Zlasti Prešerna je hotel vsak dobiti v roke. Toda zaderikasti skriptor Kosmač nas je pital le z „Vedežem“ in Krištofom Šmidom; samo jaz, ki sem bil osebno znan ž njim, sem našel toliko milosti, da mi je dal Prešerna. Z nekakim svetim strahom in veseljem sem ga vzel v roke. Jako me je mikal; ugajale so mi seveda zlasti tiste pesmi, katere

nam je poprej že Melzer deklamiral v šoli, toda umel ga pa le nisem. Prešeren in drugošolec! Vendar sem domalega vsega prepisal v poseben zvezek. Prepisal sem ga bolj zato, ker so nekako čudno prijetno zveneli njegovi verzi in zlasti ker ga je Melzer hvalil neprestano, a ne zato, da bi si bil z njegovimi poezijami sladil dušo.

V takšnem duševnem položaji grem nekega dne mimo Giontinijeve knjigarne. Tam vidim izloženi dve slovenski knjigi: Pesmi. Zložil Matija Kračmanov Valjavec in Narodne pripovjedke skupio u i oko Varaždina Matija Kračmanov Valjavec. Pri obeh je bila na posebnem listku povedana tudi cena. Neslovenski naslov druge knjige mi ni ugajal, pač pa me je mikala prva knjiga. Brž preštejem svojo imovino in hej, kar od veselja poskočim! Pesmi so stale 35 kr., jaz pa sem jih imel 50 v žepu! Kupim knjigo — bilo je véliki teden, dné 26. sušca 1861. leta, kar imam še zdaj zapisano na notranji strani platnic — ter odidem ž njo v Lattermanov drevored. Bilo je deževnega neprijaznega pomladanskega dne, a navzlic temu slastno prebiram Valjavčeve pesmi, v premrlih rokah knjigo držeč in hodeč po Podturnskem gozdu vse popoldne, in potem doma ves večer in vse velikonočne počitnice. To je bilo berivo, prikladno mojemu duševnemu obzorju, a ne Prešeren! Kako so mi šle pesmi v glavo, v malo dnéh sem jih znal na pamet vse krajše in drobnejše, in potem se lotim celo silno dolge pesmi „Zorin in Strlina“, katere sem se naučil domalega vse. Celo domačega zemljepisja sem se učil iz njih in kmalu sem vedel, katera gora je Zaplota in Storžič, kod teče Kokra in Belica, kje leži Bela in Kokrica. Pozneje dobim v tretjem razredu součenca — (Bog te živi, Blaž, pod krševitim Čavnom!) — ki ni bil samo ožji rojak, ampak celo daljni sorodnik Valjavčev, in ta mi je moral opisati dom, učenje, rodbinske razmere Valjavčeve. Ob velikih počitnicah me pa kar ni delj vzdržalo doma. Posetim součenca Blaža na Spodnji Beli, ta me spremi na Valjavčev dom na Srednji Beli; tam se nameriva na Valjavčevega brata Petra, takrat gimnazijskega dijaka

v Varaždinu, ogledava si rojstno hišo in domačijo Valjavčevo, potem se pa vsi trije napotimo na Storžič. Toda, ker nismo znali pota, zaidemo ter se trudni in lačni proti večeru vrnemo pred Dvor.

Sčasoma sem seveda premenil svoj pesniški okus. Našel sem, da imamo Slovenci večjih in boljših pesnikov nego je Valjavec; toda nad vse ljub in drag mi je ostal vendarle Valjavec do denašnjega dne. Oko se mi ujasni, ko pridem v šolskem berilu do Valjavčeve pesmi in od srca me veseli, ko vidim, kako ugajajo tudi mojim učencem nižjih razredov njegove legende in povesti, zložene po narodnih pravljicah in pripovedkah; kar silijo me: „Kaj ne, to se bomo na pamet naučili!“ Pri nadzorovanji ljudskih šol sem opazil, da imajo celo mali učenci veselje do Valjavčevih priprostih pesemc in čul sem v kmetskih šolah njegovo v dijalogu zloženo „Kam in kje?“ celo devetletne dečke z razdeljenimi vlogami jako izrazito predavati.

Tudi poznejša leta sem rad prebiral vse, kar je pisal Valjavec, samo kakšno kajkovsko pripovest sem mu rad dolžan ostal. In kaj vsega ni pisal ta mož! Pesmi, narodne stvari, učene razprave v slovenskem, hrvaškem in nemškem jeziku. Ne poznam domačega pisatelja, ki bi bil od svojih dijaških let do svoje pozne starosti tako neumorno delaven, kakor je Valjavec. Nad vse žal mi je, da tudi po lici ne poznam tega poštenjaka, ampak samo po spisih in redkih pismih; zakaj vse, kar mi pripovedujejo skupni znanci in prijatelji o njegovem kremenitem gorenjskem značaji, o njegovi kolegijalnosti, o njegovem domačem in zasebnem življenji, vse je tako lepo, da ga mora človek rad imeti. Pripravljal sem se že dolgo vrsto let, da bi bil Valjavca opisal slovenskemu občinstvu, pa vedno je prišla vmes kakšna neprilika. Naj mu postavim s temi vrsticami mal spomenik! Že pred štirinajstimi leti sem jedenkrat naprosil Valjavca po nekem skupnem znanci, naj mi opiše, kadar bo dobre volje, svoje dijaško življenje in učenje. Valjavec je rad ustregel moji prošnji. Zdaj ga prosim oproščenja, da ta njegov opis tukaj — omissis omittendis — priobčujem z

njegovimi besedami; zakaj v njem pojasnuje tedanje domače, šolske in književne razmere tako zanimivo in dovtipno, kakor bi jih pri nas razen njega nihče ne mogel in ne znal.

II.

Dve uri nad Kranjem Storžcu na podnožji stoji vas Béla v preddvorski fari. So pa tri Belê: gornja spodnja in srednja. Skozi gornjo in srednjo Bélo teče voda Bélica. Izvira pa iz Storžca in teče najpred skozi vas Bášelj, potem skozi gornjo Bélo na srednjo Bélo in od tod na Suho in potem se izliva blizu Kranja v Kokro. Tekla je pa iz početka mimo srednje Bele na spodnjo in tam skozi vas Kokrico dalje v Kokro, ali so ji drugo prétoko izkopali skozi srednjo Belo pa na Suho. Na srednji Beli in tudi na gornji so bili mlini in zlasti stope za olje, katero so prodajali v Tržič in Kranj, in zraven mlinov fužine, kjer so delali „žbice“ za škornje. Na srednji Beli v hiši pod št. 21 narodil sem se jaz 17. februarja 1831. leta. Hiši se je reklo pri Kračmani, zakaj, ne vem; bržčas se je kdo prvih gospodarjev za Kračmana pisal. Hiša ima mlin, stope in žago in $^3/_4$ grunta. Očetu, ki je 1847. leta umrl, bilo je ime Tone. Ni bil domač sin, priženil se je h Kračmanu iz iste vasi od št. 15, kjer se je reklo pri Froncu ali pa tudi na Fronciji, zato ker je bila ta hiša prosta tlake na Brdo, ali je morala vsako nedeljo Belico spuščati v posebno pretoko tik posestveca, da je voda odtod tekla na brški ribnjak skozi hosto. Ali oča mu (moj ded) tudi ni bil na Fronciji domá, nego se je priženil iz Preddvora iz hiše, kjer se je reklo pri Zamûdi in od tod so moji preji možke krvi. Pri Kračmani so bile samo štiri hčere in najstarejšo Mico je moj oča nasnubil in ž njo rodil desetero dece, osem fantov in dve dekleti; ena dekle in dva fanta sta umrla, sedmero nas pa še živí. Materin oča se je priženil h Kračmanu iz Dolgega na Gorenjskem, pisal se je pa za Bizjáka in ko mu je prva žena umrla, vzel je drugo iz bližnje vasi Suhe in mislim, ali trdno ne vem, da se je pisala za Rôbljeka. Oča moj je nekaj v šolo hodil, ali je bil baje slabe

glave, kajti našel sem bil „perijohe“ celjske gimnazije in v njih v drugi latinski šoli očeta skoraj s samimi tretjimi redovi natisnjenega. Lomil je torej za silo nekoliko nemški jezik, edini on na vseh treh Belàh, in torej je moral postati „oberrihtar“, za kar je dobival po 50 goldinarjev na leto. Jaz sem se mu prvi narodil in nadeli so mi imé po svetniku, ki je stal teden dni za mojim rojstvom v pratiki, bržčas tudi zato, ker je bil ded mi materin oča tudi Matija. Ta ded me je rad imel, ker sam ni imel nobenega sina, a jaz sem pa najrajši imel „staro mater“, materino mater, kajti ona me je varovala, z mano molila ne le očanaš in druge navadne molitve, ampak tudi necerkovne, ki so bile večjidel v stihih, in se ni utrudila odgovarjati, kar sem prašal, a popraševal sem neki toliko, da mi je samo babica mogla na vse odgovor dajati. Ona je védela kaj kaj pripovedovati, največ „storij“ v pesmih o svetnikih, zlasti o sv. Matiji, mojem i dedovem patronu, kako so mu rojenice prisodile, da bo svet mož ali da bo očetu in materi glavo odsekal, ali pa o sv. Jêdruti, svoji patroni, kako so ji miši napredeno prejo zaškrabale. Od nje se mi je vlila ljubezen za take stvari, ki mi ni nikoli popolnoma ugasnila.[1]) Blizu do sedmega leta sem bil doma, potem me odloči oča v šolo dati. Neki ponedeljek jutro, ko se je odpravljal v Kranj olje in preše peljat naprodaj, reče, da pojdem v šolo in da mi gre danes kvartirja iskat. Ko se je vrnil na večer v mraku, prašal sem ga: „No, oča, a' ste m' prnesli kvartir?“ Kaj sem si mislil, kaj in kakšen je kvartir, tega več ne vem, ali kmalu potem so me odpeljali v Kranj ter me namestili k nekemu krojaču v hišo, ki so ji rekli pri Márni in katere vrtič se je držal farovškega vrta, od koder sem časih kak sad pouzmal. Tu sem imel učitelja v prvem klasi Petelina. Ta je rad tepel in meni je takoj prvi teden šest mastnih po hlačah pomeril, zato ker mu, poklicavšemu me po imenu iz kataloga, nisem odgovoril na prosto „Hier!“ kakor drugi, ampak: „Hier — krompir!“ in to je moja prva rima, katere se spominjam, in ta je

[1]) To svojo babico pesnik lepo opisuje v pesmi „Sanje“. (Glasnik, VI, 132 in 133). *L.*

bila precej obilno poplačana. V drugi klas sem prišel pod Potočnika. Ta je imel svojo hišo v Kranji in študentje smo od njega tinto kupovali. Oča, mislim, da mu je kdaj pa kdaj záme kaj prinesel, in da bi to prinašanje podaljšal, nagovoril ga je, naj drugi klas ponavljam in tako sem hodil dve leti v drugi razred, zato sem bil pa potlej prvi „prèmohar“. V tretji klas sem prišel pod Nagliča. Kranj se mi je jako prikupil. Vse kote sem oblazil, največ pa me je bilo poleti doli v Kokri in onostran Save, in večkrat smo z lučjo lezli v ono poklino pod „Gáštejem“, ki smo jo „dúlar“ zvali, in se je pravilo, da drži v neko klet tam v Šmartnem. Tudi sem hodil rad zvonit v turen velike cerkve, ki smo mu zavoljo črnine rekali „dimec“; zato sem se bil seznanil z mežnarjevimi, ki so stanovali v šoli. Tudi tukaj so se storije pripovedovale, a neka babura je imela pisane bukve od antikrista in v njih namalano, kako grozno pregrozni kristijane martra, in iz njih nam je na ulicah brala take stvari, da so nam lasje pokonci stali in so se nam ponoči v spanji rogati in repati vragovi prikazovali in nas strašili.

Ko sem dokončal normalko v Kranji, so me gnali jeseni l. 1842. v Ljubljano v latinske šole. V prvi šoli, zvani parva, sta bila tačas dva oddelka; v drugi oddelek so se pošiljali oni učenci, ki so nemško preskušnjo slabo prestali, pa so morali vsak mesec menda po dva goldinarja učitelju Jakšetu plačevati. Jaz sem prišel pod H. Ta je bil Moravčan in redaktor tadašnje „Laibacher Zeitung“. Imeli so ga za posebnega geografa in historika. Mož je strašno rad iz svojih novin pripovedoval, a bil je pa tudi zaljubljen v Žižko, ki ga je imenoval „einer der grössten, wenn nicht der grösste Feldherr aller Zeiten“. Mož je strašno rad mito jemal in, kadar mu je bilo česa treba, znal izdaleč govor na to navesti; postavim, prišel je v šolo v starem cilindri, ki so se mu rebra videla na dvajset stopajev, pa ga je jel vrtiti in sukati z rokama s takimi besedami, ki so jih neki mojih součencev — zlasti Sauer in Costa — umeli in doma razkladali, in popoldne je prišel v šolo s tako svetlim klobukom, da

se nas je pol šole v njem videlo. Ali pa je diktovaje nalogo namesti: „Punkt!“ jako naglašal: „Punč und Schlusspunč“. To je bilo znamenje za one, da so mu potekle stvari za pijačo punč. V drugi šoli, ki se ji je reklo princîp, je H. pod konec prvega semestra umrl, in namestoval ga je neki Bauer. V tretji šoli — reklo se ji je „gramátik“ — dobili smo Lužarja, ki je rad cukrčke sisal. S tem možem se nisva nič kaj mogla; jaz sem bil v prvem semestru vedno dosti len, on pa dosti oster, in tako sem dobil v prvem semestru III. in IV. šole nekaj drugih in tudi tretjih redov, ki so me v drugem semestru gnali na večjo marljivost. Moža je najbolje to jezilo, da sem odločno premenil pisavo imena si. Dotle so me pisali Wallautz in Wallauz, zdaj pa sem se počel pisati Valjavic. Reče mi, da mi utegne taka prememba škodovati; umrl bi mi lahko v Ameriki stric, pa ne bi nič dedščine po njem dobil. Odgovoril sem mu, če mi ta stric umre, vedel bom, koga si naj ne vzamem za pravdarskega doktorja. Umel je mož, kam pes taco moli, pa sva se vedno nekoliko po strani gledala. Iz četrte šole — „sintâkse“ zvane — stopil sem v peto, zvano „poezî“ pod Martinjáka. Ta je imel navado, ko mu je bilo iz šeste spet v peto šolo stopiti, proti koncu leta priti v četrto šolo in naložiti učencem, da morajo na leto stopivši v peto šolo prinesti mu dnevnik čez praznike. Ta so dnevnik sploh pisali nemški, jaz pa sem ga spisal slovenski in po svojem načinu in s tem sem se mu zavalil na srce, da me ni mogel več odvaliti ž njega. Ker sem od prve šole skoro več časa v biblioteki presedel kakor v šoli, ostalo mi je v glavi marsikaj, kar mi je bilo zdaj na korist. Že drugo poletje v četrti šoli smo dobivali proste naloge iz latinskega jezika, ne več prevodov iz nemškega na latinsko, in take naloge sem zlasti od pete šole dobro izdeloval, in časih sva jaz in Trdina kako tako nalogo kar v verzih napravila. Tačas je bil na gimnaziji prefekt Elija Rebič, ki smo ga med sabo klicali ali samo Elija ali pa samo Repîč, ker so ga tako že pred nami zvali, kajti Prešeren mu je ravno tako rekel:

V Ljubljani je možič,
Ki misli, da je tič,
Pa je le tiča kosič:
Repič.

On in pa Martinjak si nista bila dobra in to smo učenci vedeli. Pod konec semestra je prišel vselej on enkrat v šolo in nam dal nalogo, ki smo jo zvali pensum semestrale, a lizuni pensum praefecticum. Ta njegov pensum sem napravil za drugi red, a med semestrom so bile moje naloge prve. To je Martinjaka zbodlo, pa vendar mi je v nalogah druzega poletja dajal dobre redove, in ko je dal proti koncu leta Elija spet svoj pensum, napisal sem mu drobne štiri strani polne, in ko je izpravljenega vrnil Martinjaku, naj nam pové redove, prinese jih učitelj veselega lica v šolo in velí: „Der erste mit Eminenz und ohne Fehler hat die Aufgabe einer gemacht, der im ersten in derselben Aufgabe zweite Classe gehabt hat: Valjavec". To se mu je zdelo tako dobro, da je na večer v Šiški pri Žibertu svojim pivskim bratom, med kterimi je bil časi tudi šentviški fajmošter Potočnik, še tisti dan pravil, kako sem Rebiča izplačal. Pod Martinjakom sem še bolj lenaril kakor v III. in IV. šoli, in kakor bi bil rad, ni me mogel napraviti niti akcesista, a kamo li premiferja, za take so bili Trdina, Božič in drugi; konec šole pa sem dobil dober prvi red. Vesel sem šel domov, ali nisem šel potem na Kranj in Kokrico, ampak na Smlednik in Preddvor, in ko pridem domu in stopim v hišo, najdem očeta na odru mrtvaškem, a nisem vedel, da je spet obolel. Nisem se zajokal, solze so se mi vlile šele ponoči.[1])

Postavili so hiši skrbnika strica mi, ki je bil na domi na Fronciji in je imel za ženo moje matere sestro. On je bil človek, ki bi na svetu rad kaj veljal, a izdelal ni več ko dve normalni šoli in umel samo slovenski, pa se je višim in pa gospodoma kaj rad upogibal in priklanjal in hvalo rad poslušal, gospodariti pa ni znal prida, in šle so iz našega hleva krava za kravo in svinja za svinjo, da so se potrebe namirjale. V šesti šoli sem bil 1848. leta. V homatije tega leta sem se

[1]) Ta dušo pretresujoči prizor pesnik jako lepo opeva v pesmi: „Tako je bilo" (Glasnik, V, 102.) *L.*

malo vpletal, vendar sem šel dve noči s kolom na stražo po Ljubljani, a ko se je ustrojila narodna straža in sta pri tej straži bili dve študentovski legiji, nisem se med nje vpisal. Tega leta je bilo, ko nam je součenec Bradaška prinesel vest, da je Costov oča izustil besedo, da so Slovenci osli. Jaz hud na to součenca Etbina Costo napadem in rečem, naj reče očetu, da je on osel. Drugi součenci se tudi usujejo na njega. Costov oče in prefekt Rebič pa sta bila debela prijatelja. Seveda me je zatožil in drugi dan pred šolo me pokliče Martinjak pred se, naj mu povem, kaj je. Ko mu povem, odvede me k prefektu v pisarno in tu me čaka Elija in stari Costa. Ta me precej popraša: „Was haben Sie gestern gesagt?“

Odgovorim: „Dass Sie ein Esel sind, wenn ich ein Esel bin.“

On: „Ich habe nicht gesagt, dass Sie ein Esel sind.“

Jaz: „Sie haben die Slovenen Esel geheissen, und da ich ein Slovene bin, haben Sie mir dasselbe gesagt.“

On: „Das habe ich nicht so gemeint.“

Jaz: „Gemeint so oder so . . .“ a pri teh besedah me potrka Martinjak na ramo rekoč: „Beruhigen Sie sich, er hat ja sein Wort zurückgenommen.“

Jaz umolknem, se priklonim in rečem: „Ich empfehle mich“, pa odidem iz pisarne. Stvar ni imela záme nič slabih nasledkov; časi niso bili za to.

Še enkrat to leto bi me bil Elija skoraj v pest dobil. Katehet je bil stari Globočnik, ki smo ga le po imenu Joška zvali. Od njegove ure se je dostikrat izostajalo. Jaz sem bil tudi med njimi. Šesta šola je imela eno okno na dvorišče na hodnik, po katerem se je tudi na potrebo hodilo. Imel je popoldne katehet prvo uro. Nisem ga šel poslušat, ali prišel sem na hodnik četrt ure, predno je imel on iziti in drugo uro Martinjak priti. Klobuk postavim na okno, sam pa odidem, kamor smo na potrebo hodili in tam prežím, kdaj odide katehet. Ali vrag prinese Elijo na hodnik, jaz pa hitro iz svojega kraja proti njemu. Šent opazi moj klobuk, pa ga prime in ogleduje. Pridem do njega, priklonim mu se nizko, pa mu drzno rečem: „Da hat jemand die Schule schwänzen wollen.“

On na to: „Der Kerl! Wer ist jetzt in der sechsten Classe?“

V sili se zlažem: „Martinjak!“ ker sem vedel, da se ne moreta, pa morti ne pojde noter.

Šent ga nese do vrat in že prime za kljuko, ali tačas se premisli in reče: „Eh, tragen Sie den Hut hinein, der Professor wird schon das Seine thun.“

Naklonim se in naklonjen postojim, da odide v svojo sobo. Stopim noter s klobukom v roci, a součenci, ki so vse skozi okno videli, se zagrohotajo: „Ali te je dobil prefekt, te je dobil!“

Katehet me prime, kje sem bil in kaj je to.

A jaz rečem: „Nič ni, bil sem na potrebi, pa je ravno prefekt prišel.“

A on: „Kaj pa klobuk?“

Jaz: „Martinjak nam dopušča klobuke s seboj jemati, da se ne prehladimo.“

On se obrne k učencem: „No, pa kaj se pôj smejate?“

Jaz: „Pa res, šeme neumne!“

Tudi to je Martinjak zvedel, povedal mu je sin, ki je z nami hodil v šolo. Še se mi je ena pod Martinjakom primerila, ki bi bila mogla zame neugodna biti. Martinjak je imel prijatelja Križaja, ki je na Poljanah stanoval nekoliko hiš dalje od tam, kjer sem jaz stanoval; stanoval sem pa pri farbarji Gestrinu št. 19 v prvem nadstropji z drugimi učenci. Križaj je imel tudi sina v šoli in ta je časih prišel k nam in k domačemu sinu. Neki četrtek pride spet Križaj k nam in ker je bil njegov god, dal je za vino in klobase. Eni so igrali, eni smo pa pili. Jaz se naslonim na okno. Prinese nesreča mimo Martinjaka, in ko ga pod oknom ugledam, zakličem: „Martinjak!“ in ker se na to še ogledal ni, zavpijem na ves glas: „Martinjak!“ On se ozre, jaz se umaknem od okna. Ko pridem v šolo in Martinjak tudi in ko odmolimo, reče: „Diejenigen, welche Polanavorstadt Nr. 19 wohnen, sollen aufstehen!“ V ravno tisti hiši nasproti mojih vrat so stanovali pri neki ženi tudi trije učenci: Božič in še eden iz šeste šole in neki drugi iz tretje šole, ki so ga pa malo poprej izpodili. Vstanemo jaz, Božič in oni tretji, ki sem mu pa ime pozabil. Ona dva

plašna, jaz pa drzno in rečem: „Ausser uns wohnt noch der und der, welcher aber ausgestossen wurde!“

Martinjak je takoj previdel stvar, pa reče: „Setzen Sie sich! Das ist ein verfluchtes Nest, das ich zu zerstören wissen werde“; ali ga ni razdejal.

L. 1848. se je šola končala že konec junija in prazniki so trajali do Vseh svetih, polne štiri mesece. Ta dolgi čas sem doma poslovenil Göthejevo „Iphigenie auf Tauris“, ki se je nekoliko predelana natisnila kasneje v programi varaždinske gimnazije l. 1856.

Doma so se okoliščine premenile. Nisem imel veselja do duhovskega stanu, a znal sem, da me samó zato dajó v šolo, da bom gospod, pa sem se obotavljal vrniti se v Ljubljano, ali sem vendar šel. V sedmi šoli so nas morali zvati za gospode tudi učitelji. Bil pa je tu neki Unger, učil je filozofijo po skriptih, a z učenci je osorno postopal in bil debelo grob in tudi nas je jel zmerjati kakor prasce. To smo trpeli nekaj časa, ali nekega dne, ko je spet rogovilil, nekdo po nevédoma z nogo zaropota, in, kakor bi trenil, zacepetajo vse noge, in čim bolj se je srdil, tem bolj smo cepetali. Imel je spet priti drugi dan popoldne ob štirih v šolo. V šoli so viseli trije svečnjaki, da se je videlo. Tačas vse sveče ugasnemo, samo ena je gorela, in ko hlastno odpre vrata in stopi v tmico, reče: „Was ist das?“ a nato učenec Arko odgovori: „Herr Professor, Sie werden gebeten, sich hinaus zu begeben!“ Nato zakričimo iz vseh grl: „Marsch hinaus!“ in zacepetamo, da se je vse treslo. Nekaj dni zatem pokliče ravnatelj Pavšek k sebi tiste tri, ki so bili prejšnje leto v šesti šoli prvi: Trdino, Božiča in Bradaško, mene je pa šola izbrala, da sem šel ž njimi in sem pred Pavškom dosti trdo govoril zoper neuljudnost Ungerjevo. Tu smo zahtevali, naj se Unger odstrani i z drugim zameni, a pogodili smo se, naj spet pride in nas uči, ali da se ne ponaša več tako nepristojno. Drugi dan ga je Pavšek v šolo spremil in jel govoriti, da ve, da to potiče le od nekaj malo nas, a kakor je to izrekel, zagrmi vsa šola kakor na povelje in iz enega grla: „Alle, alle!“ Da ni bilo tega tako odločno izgovorjenega „Alle, alle!“ in da časi niso bili še vedno burni, tako da

v šoli ni bilo nobene prave discipline, bili bi mene prej ko ne iz Ljubljane pognali; kajti Pavšek je zato, ker sem nepozvan prišel k njemu, mislil, da sem jaz glava vsemu.[1]) Potem Unger ni bil več surov in neotesan. — Za učitelja matematike smo imeli Hummla, človeka ki je bil bolje za salone nego za šolo i gola „höflichkeitsform", drugače pa brez čuta in srca in brez načina razlaganja. Izdal je sam dve knjigi, po katerih je učil vse do pičice, in kdor mu ni ravno tako odgovarjal, kakor sta govorila on in knjiga, nič mu ni pomagalo. — Po božiči so me jele iznova želje napadati, da obesim šolo na kol, ker se mi ni hotelo biti duhoven.

Vzamem pero v roke in pošljem dolg list stricu skrbniku, da nečem več v šolo hoditi. Stric se je hudoval, a jaz sem pobrisal iz Ljubljane ter doma kmetoval. Stric je narejal, da je najtrše delo dohajalo pod moje roke, češ, to ga izpametuje, da pojde rad nazaj v šolo. Časi je sam prišel, da sem delal ž njim in pred njim in ko se je upehal predno jaz, dasi je bil hrust, rekel mi je parkrati: „Matija, ali ni lepše študirati, kakor pa tako trdo delati?"

„Stric," mu rečem, „kaj je to delo s truplom, Vi ne poznate dela z duhom!"

Ko je previdel, da se nikakoršnega dela ne strašim in da me to ne nažene nazaj v Ljubljano,

---

[1]) Bralcem, ki poznajo zdanji vzorni red na ljubljanskih srednjih šolah, se bode pač čudno zdelo, kako drzni so bili takrat dijaki. A pomisliti je, da so nánje in na učitelje vplivali burni dogodki leta 1848. in tradicije nekdanje „filozofije", v kateri so uživali „slušatelji" več svobode nego „dijaki" na gimnaziji. Zlasti sedmošolci in osmošolci se dolgo niso mogli navaditi, da niso nič več gospodje filozofje, ampak navadni gimnazijalci. Še v mojih časih se je dogodilo, da so v višjih razredih nekega nepriljubljenega učitelja večkrat s cepetanjem in vpitjem izgnali iz šole in da smo še mi v tretjem razredu nekega učitelja drzno zapisali v razrednico, ki nam je slučajno prišla v roke; a zgodilo se nam ni nič drugega, nego da nas je Melzer posvaril: „Sie müssen künftighin mit dem jungen Herrn etwas mehr Geduld haben." To izrekši je vzel pero ter debelo prečrtal našo opazko v razrednici. Zdanjo strogo disciplino je uvedel šele ravnatelj dr. H. Mitteis (1862—66), deloma z drakoničnimi, toda potrebnimi sredstvi; tako n. pr. je bilo leta 1865. jeden dan 18 dijakov iz višjih razredov izpahnjenih iz šole in mnogo drugih drugače jako občutno kaznovanih. *L.*

začne me na vse mogoče načine nagovarjati, naj se vrnem v šolo. Moj odgovor je bil vselej odločen in enak: „Stric, grem nazaj, ako mi daste pošteno besedo, da me ne boste silili v lemenat, ko izdelam osmo šolo.“ Ali tega ni hotel nikoli obljubiti. Imel je tudi svojega sina v šoli v Ljubljani in tisti dan, ko ga je vozil v Ljubljano, pripeljal ga je mimo moje hiše, ko sem ravno kidal gnoj, pa pride k meni in popraša: „No, Matija, ali greš v Ljubljano?“

„Grem, stric, ako mi daste pošteno besedo, da me ne boste silili v lemenat, kadar izdelam osmo šolo,“ odgovorim mu oprt na gnojne vile.

Misli nekaj časa pa reče: „No, pa pojdì!“

Jaz zasadim vile v gnoj, se preoblečem in odpeljem spet v Ljubljano na stari stan na Poljanah. Tu sem bil naročen na vse novine, ki so tedaj slovenski na svet izhajale, a „Novice“ sem dobival spet zastonj, kakor počenši od pete šole, ker je bil Martinjak od kmetijske družbe izposloval, da so po trije učenci od pete do osme šole dobivali ta list brez plačila. Malo mi je bilo neprijetno, ko so mi součenci od prve šole dalje odšli in nisem sedel več skupaj v eni sobi s Trdino, z Božičem in drugimi. Ali tu sem dobil pa Žepiča, ki je bil komaj dve uri od mene doma, potem Marna, Mesarja, Torkarja in druge. Tu sem imel za učitelja iz matematike onega Hummla, potem Kleemanna, Schuberta in druge. Kleemann je bil človek ves po vetru, vsaka sapica od zgoraj ga je k sebi obrnila, ali dober učitelj, zlasti za zgodovino. Hummel je ostal prejšnji Hummel, brenčal je vedno enako, a Ungerja je nekamo odneslo iz Ljubljane. Schubert je učil prirodopisne znanosti, zoologijo, mineralogijo in botaniko. Iz tega predmeta ni bilo treba delati izpita, kdor je plačal šolnino; kdor je bil pa prost ukovine, bilo se mu je i to učiti.

Konec leta sem dobil prvi red z odliko. Sicer se živinstva nisem kaj učil in red je visel o treh prašanjih na semestralnem izpitu, ki se je vršil pri zeleni mizi sedé vis à vis profesorju. Ker sem med zadnjimi po alfabetu prišel na red, pazil sem na prašanja in opazil, da je bilo neko prašanje že tri-

krat na redu, preberem to prašanje, in ko potem mene pozove, grede iz klopi šepnem Žepiču in okolici ironično: „Poslušajte, kako jo bom rezal," češ, če padem, pa padem. Ko sedem k njemu, da mi prvo prašanje, po sreči ravno to isto, katero sem prebral. Odgovarjal sem počasno ali odločno, a ko mi je pisal red iz tega prašanja, šine mi v glavo, da bi bilo škoda kvariti, kar sem dobro započel; rečem mu zatorej, predno me iznova popita: „Herr Doctor, dürfte ich eine Frage wagen? Ich trachte schon lange darnach, wie ich das Skelet eines Thieres erhalten könnte, weiss aber nicht, wie man das anstellen soll." Součenci se zasmejejo na glas na te moje besede, in profesor začne gledati zdaj nje, zdaj mene, in jaz sem se s težo držal, da me rudečica ali pa bleda ne oblije. Ko pa je videl, da se resno držim in mi obraz ne mrda, pokara šolo, pa začne eksplikovati in eksplikoval je več ko četrt ure, in ko je končal, mislil je, da sem jaz odgovarjal, pa reče: „Sehr gut!" in to napiše v svoj katalog. Potem mi da še tretje prašanje, ali ni utegnil čakati odgovora, kar govoril je sam: „Nicht wahr, das ist so?" a jaz sem odgovarjal: „Freilich! Ja wohl! Anders kann's nicht sein!" — „Sehr gut!" — To je bilo konec prvega pol leta; drugo polletje je učil botaniko. Nekega dne prinese polno prgišče cvetlic v šolo, pa dve debeli knjigi. Reče: „Imam navado, da vselej enemu pokažem, kako se morejo iz teh bukev cvetlice določevati. „Valjavec, Sie sind noch der einzige Mann in der Classe, kommen Sie her!"

Grem k njemu na katedro, da mi neko cvetlico in odpira knjigo in mi začne določevati cvetlico, ali jaz mu presečem besedo, nekaj malega sam definujem pa sklenem: „Und das ist eine campanula."

On me zavzet pogleda, ker se mu bržčas kaj tacega še ni dogodilo, kar je tradiral botaniko v Ljubljani, pa reče: „Was, Sie kennen die Pflanze?"

Jaz sem res poznal tisto cvetlico po imenu latinskem, nemškem in slovenskem, kajti že v četrti šoli sem bil vsa imena, ki so stala pri rastlinah na količkih napisana v botaniškem vrtu, prepisal in mnogo tega zapametil. Zdaj sem bil pa v veliki mi-

losti pri njem. Sicer je bil pa Schubert čuden možiček: dosti nizke rasti, neoženjen in torej tudi dosti umazano oblečen. Pripovedovalo se je, da se mu je pred nekoliko leti tale dogodila: Zvedeli so študentje, kam na večer zahaja in kdaj odondot odhaja. Nekega večera, ko so znali, da je spet v tisti krčmici v dosti ozkih ulicah, postavijo se na vsako vežo v ulicah po eden, pa ga čakajo s kepami. Ko pride do prve hiše, trešči mu kepa v hrbet, in če je hitreje stopal, gosteje so kepe letele nanj. Eden študentov je bil neroden, pograbi ga profesor in začne vpiti: „Polizei!“ A študent vpije kakor on tudi: „Polizei!“ in ko policaj res pride, ni vedel, katerega bi prijel. Profesor reče: „Den führen's ein, ich bin Professor!“ A študent za njim: „Den führen's ein, ich bin Professor!“ Policaj ju ogledava, in ker vidi, da je študent elegantneje oblečen, pusti študenta, pa Schuberta cefrá na glavno stražo, kjer so imeli priprtega čez dve uri, dokler ga ni prepoznal neki oficir, ki je kasneje prišel.

Vrnivši se drugo leto v Ljubljano v osmo šolo, sem počel iskati instrukcije. Mislil sem si: ko izdelam osmo šolo, stric poreče, da mi ne more nič dajati, če ne pojdem v lemenat, češ, pa pojdem, ker ne bo groša, da bi šel drugam. Dobil sem res instrukcijo, od katere sem si do konca leta prihranil celih dvajset goldinarjev.

Še ko sem bil v sedmi šoli, jel se je popolnjati Vodnikov rokopis slovnika nemško-slovenskega dela. Delavnica je bila v sobi kmetijske družbe v Salendrovih ulicah. Tudi jaz sem bil pozvan med te delavce in bilo nas je polno omizje; tist, ki je sedel na čelu, imel je zvonec pred seboj, da je zazvonil, če smo preglasno žlobudrali. Eden je bral iz Vodnikovega rokopisa, drugi potem isto besedo iz Heinsiusa in komur je kaj na um prišlo, to se je pripisalo. Iz početka je bilo dosti delavcev, ali so se vsak dan bolj odtegali, in ko sem bil v osmi šoli, izdelovalo se je v biblioteki po peti uri popoldne in tu nas ni bilo nikoli več delavcev nego štirje: Kosmač, Kastelec, jaz in pa časih, ali redko Dimitz; večidel pa sva bila samo Kosmač in jaz, tudi Kastelcu delo ni dišalo. Tukaj — odpusti

mi, Kastelec, tam na drugem sveti ta greh! — sem odnesel vsak večer po zveženj polén, ki so bila pripravljena za biblioteko in Kastelčevo peč, ob sedmih domu, ker od petih do sedmih sva delala, in s temi sem si kuril ogromno peč, ki je drva kar žrla. Jaz sem polena grabil, Kosmač mi je pa svetil. Poleti sem pa prepisoval na velike pole, kar se je dodalo k Vodnikovemu tekstu in s tem prepisovanjem sem si zaslužil tudi dvajset goldinarjev, ki jih pa na praznike gredoč nisem vzel, češ, da jih domá ne zapravim in jih vzamem šele, ko bom odhajal na Dunaj. Osmo šolo sem izdelal tudi z odliko. Matura, takrat šele v drugo obhajana, obhajala se je šele v drugi polovici meseca septembra.[1]) Ves čas na praznicih ni se me upal prašati ne stric ne mati, kam mislim iti. Prašal me je le kapelan Lovro Pintar, ki je bil tačas pred Dvor premeščen. Povedal sem mu, da pojdem na Dunaj študirat za profesorja.

„Prav imate!“ reče Pintar, in od njega je izvedel stric moje namere in pa tudi mati, ali sama me pa nista upala prašati tudi zdaj ne. Težko je delo to obema, zlasti pa materi, ki bi še dandenašnji rajši videli, da bi se bil pogospodil, nego sem se zaprofesoril. Nekega dne me pride obiskat študent z Visokega, ki je bil že v lemenatu. Rečem materi, naj nama prinesejo latvico kislega mleka pa kruha, in ko je odšel, pridejo po skledo in dasi so ga dobro poznali, poprašajo me: „Kdo je pa ta študent?“

„Onegav z Visokega.“

„V kateri šoli je pa?“

„V lemenatu.“

„Ti si pa tak, da ne greš vanj.“

„Jaz sem pa tak, da ne grem!“

Žal mi je bilo tega odgovora, in ko mati odidejo, uderó se mi solze. Nekega dne pride stric memo naše

[1]) Na zrelostnem spričevalu Valjavčevem d. d. 15. sept. 1851. so podpisani Friedrich Rigler, k. k. Schulrath, Dr. Anton Jarz, prov. Director und Professor, Elias Rebitsch, P. Petruzzi, Carl Melzer, G. Luschar, Karl Deschmann, Franz Metelko. Iz slovenščine ima red: Ausgezeichnete und vollständige Kenntniss der Grammatik und Literatur bei sehr gewandter und eleganter schriftlicher Darstellung. *L.*

hiše z vozom, da se popelje v Kranj. Prosim ga, naj me vzame s seboj, ker imam v Kranji nekaj opraviti. Na poti se razkorajži pa me popraša, kam menim iti. Rečem mu, da na Dunaj.

„Kako pojdeš na Dunaj brez denarja?“

„Stric, toliko sem si prislužil, da se tja pripeljem; za dalje bom skrbel jaz in pa Bog in mislim, da vas doma ne bom nič nadlegoval.“

Odvalil se mu je kamen od srca, ker mu ne bo treba nič záme dajati, pa mi je kupil v Kranji novo vestijo.

Ko je bil čas odhajati, poslovim se s kapelanom Pintarjem, ki mi je za popotnjo podaril pet goldinarjev, in da se stric ne osramoti pred kapelanom, dá mi še on pet goldinarjev, a mati čiselce ali rožnikranc. Prišel sem tako v Ljubljano in vse, kar sem imel oblačila, nosil sem na sebi in nekaj malega zavezano v robec. V Ljubljani sem ostal nekaj dni, da počakam Žepiča, s katerim sva se dogovorila, da pojdeva vkup. On je hotel v Gradci ostati, jaz pa mu rečem: „Le pojdiva na Dunaj, če od lakote pogineva, da pogineva dalje od domovine!“ Trdina je bil že eno leto na Dunaji in nama je pot pripravljal.

Pred odhodom grem k rajnemu Bleiweisu, da mi dá tistih dvajset goldinarjev, ki sem jih zaslužil s prepisovanjem slovnika. Ali s težo mi jih je dal in šele po dolgem obotavljanji; kakor da bi ne bilo prepisovanje za plačilo in to borno plačilo pogojeno, iztisnem iz njega krvavo zaslužene goldinarčke, brez kterih bi bil težko mogel na Dunaj, kajti s temi goldinarji sem imel vsega vkup 50 goldinarjev. Na Dunaji se nastanimo vsi trije, Trdina, Žepič in jaz, tam kjer je Trdina prejšnje leto stanoval. Pot od Ljubljane do Dunaja mi je vzela nekaj čez osem goldinarjev, tako da sem prinesel na Dunaj celih 40 goldinarjev. Drugi mesec sem dobil podučevanje v Fuhrmanovem privatnem institutu za 15 goldinarjev na mesec, a priskrbel mi je ta zaslužek prejšnji součenec, vedno nekoliko ekscentrični Garbajs, ki je imel vse v tem institutu.

Humor mi tudi v tem hudem času ni pošel, in časih smo si tudi z verzi preganjali bedo; tako

n. pr. je takrat jel Trstenjak priobčevati svoje razprave o Noriku, pa me je Cigale nagovoril, da sem zložil nastopni sonet, katerega potem noben list ni hotel natisniti:

Pod vlado Faraonov premogočo
Se izraelski rod ni več zavedel,
Tako neznano ga je čas opredel
S pozabnostjo zavednost jemajočo.

Z ljubavjo do Boga in roda vročo
Je bistri Mojzes spet iznova vredil,
Kar vse mekavi dolgi čas je zmedel,
Zašlò je čredo vrnil v svojo kočo.

Kaj bil je Norikum, biló je v dvomu,
Noben pisár nam pravega ne znani,
Katerega bilí so debla veja.

Pa mož učèn je vstal na našem domu,
Po njem Slovenci so zares Norčani,
Slovenska, če še ni, pa bo Noreja.

Kmalu je začelo Mohorjevo društvo delovati in izdajati Gofineja. Pokojni Janežič nam je pošiljal nemški tekst in mi trije smo iz njega kovali dober zaslužek, tako da sem konec prvega leta mogel iti na praznike domu in sem s seboj prinesel zasluženih celih 80 goldinarjev, da doma pokažem, da ne umrjem od lakote na Dunaji. Vendar me farmani niso nič kaj dobro gledali, češ, ker nočem biti gospod. Na gornji Beli je ravno tačas imel novo mašo peti ‚Skokov gospod', ki ga je dal stric mu vrhniški tehant študirat, ali ne za duhovnega, nego v jus, a mu je umrl stric in fant se vrne in gre v lemenat. Ž njim sem stanoval vkupaj v Ljubljani, ko sem bil v prvi, a on v šesti šoli. Navada je, da kdor poje novo mašo, povabi nanjo vse študente svoje fare, in Skokov gospod bi bil tudi mene povabil, ali mu domači niso dali, češ, da to ne gre, ker nisem hotel iti v lemenat. Ko so se vsi zbrali pred Dvorom, popraša Pintar novomašnika in očeta mu: „Kje je pa Kračmanov Matija?"

„Nismo ga povabili."

Pintar: „To ni prav, precej s konji ponj!" in pridirjali so póme in šel sem na novo mašo. Šel sem bil tudi na Bled, Bohinj in v Kamno gorico k Toma-

novim. S Tomanom sem se bil seznanil že poprej v osmi šoli, kajti mimo naše hiše se je vozil na Turn vasovat, in takrat sem nekaj pevcev študentov 9. avgusta ponoči odpeljal pod Turen, kjer sta bila zbrana Pintar in Toman, oba Lorenca in jutri godovnjaka, in gostovala ju je mati Josipine, zaročnice Tomanove. Zapojó pod oknom in kmalu pride po nas Toman in Pintar in Josipina, pa smo se vsi vkup gostovali. S tem popotovanjem po Gorenjskem pa sem potrosil vseh osemdeset goldinarjev in skrbelo me je, kako se vrnem na Dunaj. Spet mi Pintar pomaga iz zadrege: pričo strica mi podari pet goldinarjev, in stric ni mogel drugače, pa mi tudi on pričo Pintarja dá pet goldinarjev. To mi je pregnalo vse skrbi, kajti imel sem za pot in na Dunaji prihranjeno instrukcijo v Fuhrmanovem institutu in to že za 21 goldinarjev na mesec. Na Dunaj je hotel to leto tudi iti žensev moj in tudi v rodu mi Janez Valjavec iz Nove vasi, ali padel je na maturi iz krščanskega nauka. Pravil je, da ga je nalašč vrgel Globočnik, da so ga na to nagovarjale njegove tete tercijalke, pri katerih je stanoval v Lingarjevih ulicah v Ljubljani, zato da bo moral iti v lemenat. Ni vedel, kaj mu je početi, pa me praša, kaj jaz mislim. Rečem mu: „Če se čutiš trdnega v šolskih predmetih, a ti pojdi na Dunaj, zapiši se provizorno v tehniko in konec prvega leta napravi na kterem dunajskem gimnaziji maturo in potem se vpišeš v univerzo.“

Storil je tako in odpeljal se z mano na Dunaj. Ker je imel on nekaj denarja, poprosim ga, naj mi posodi nekaj goldinarjev do prvega novembra, kadar prejmem za instrukcijo. Ali prvega mu nisem mogel vrniti in tudi druzega ne, ker sem šele tretjega denar dobil, ali precej me je v pismu terjal prvega in drugega, in to precej zarobljeno. To me je zabolelo, pa mu 3. novembra po pošti pošljem denar do goldinarja in mu povem, da mu bom ta goldinar vračal vsak dan po krajcarji. Ni se mu dopadalo na Dunaji; za kaj ne, to slutim, ali bodi si kar hoče. Ne čez dolgo odide z Dunaja in drugo leto je bil že v seminarji, a mene je obrekal grozno. Kesneje je šel med Jezu-

vite, in videl sem ga kesneje samo enkrat, ko je prišel v Varaždin h kapucinom na misijon na Vinici kraj Varaždina. Bil je dober pridigar in je pozneje nagle smrti umrl na Koroškem. V Fuhrmanovem institutu sem podučeval živega, iskrega fanta Viljelma Schererja [1]) ki se je najrajši pogovarjal o Goetheji. Tretje leto obolim mesec pred božičem in grem v občno bolnico: dobil sem na stanu srab, a v špitalu, dan predno bi bil ozdravljen imel iziti, dobim kozé, ker sem ležal v sobi tik kozavih, h kterim se je odpiralo, ko sta nam opoldne v velikem kotlu dva na drogi nosila jesti. Popuhnilo je náme in prijele so se me. Tu nas je ležalo čez trideset kozavih, nekteri so bili vsi črni kakor sam peklenščak, nektere so morali djati v nekako, „zwangsjacke“, da niso v fantaziji poskakali skozi okna, a vsak dan sta umrla v sobi, kjer sem ležal, po dva in po več, pa so jih vrgli na plevnico in vlačili, ne nosili v mrtvašnico. To je bilo življenje, da groza! Jesti sem dobival strašno malo, a vendar smo takrat, ko je bil atentat na cesarja, zato ker se ni posrečil, dobili dvojni obrok: jaz torej trideset sliv suhih kuhanih k malo večji od navadne porcije teletini. Za te bolezni me je zastopal v Fuhrmanovem institutu Žepič. Na koncu prvega polleta je dobil eden mojih učencev drugi red. Fuhrman je godrnjal in rekel, da sem jaz kriv. Jaz sem to zvedel, pa sem mu pisal, da ne grem več v njegov institut, in če misli, da nisem zaslužil, kar mi ima še dati, naj tudi to pridrži. Imel sem namreč 30 goldinarjev, ktere mi je podaril neki Mažar po imenu Barczay, ki je bil tačas v osmi šoli v Fuhrmanovem institutu. Poslal mi jih je v pismu v špital drugi dan, ko me je bil poprej obiskal, in tretji dan sem ozdravljen šel iz bolnice. Stan sem si vzel na Wiednu v hišici na vrtu skupaj s Stefanom in Majcigerjem. Fuhrman mi je denar poslal in Scherer me je na stan prišel prosit, naj se vrnem nazaj v institut, ali zastonj. Hudo mi je jelo biti zadnji semester, ker sem bil čisto brez stalnega zaslužka. S prepisovanjem pri Miklošiču sem si

[1]) Pozneje slovečega germanista, profesorja na vseučilišči na Dunaji in v Berolinu. *L.*

zaslužil kakšen goldinarček, ali kaj je bilo to, in ne vém, kaj bi bilo, ko bi ne bil med tistimi tremi, ki jih je Grysar, profesor latinščine, priporočil vladi za podporo za dober napredek, in takó sem dobil spet 30 goldinarjev, s katerimi sem izhajal do konec semestra, sevéda živé po pasje. Ko se mi je tako huda godila na Dunaji, stisnil sem nekaj pesmi in zraven dodal nekaj psalmov, da mi jih Bleiweis ni odbil. Prosil sem njega, naj mi jih spečá, in dal jih je Giontiniju, in dobil sem zánje 30 goldinarjev. Trdina je bil leto prej šel za suplenta v Varaždin, in Jarz, ki je tačas postal gimnazijalni inspektor v Zagrebu, da naju z Žepičem po Trdini prašati, ne bi li hotela midva suplovat v Varaždin. Z obema rokama sem se oklenil te ponudbe. Dobiva dekret, da se morava postaviti v Varaždin do 15. septembra 1854. A zakaj sva jaz in Žepič rada šla na Hrovaško, je to: Kleemanna je bil minister Thun, ker je poprej učil njegove otroke, vzel k sebi v ministerstvo na Dunaj, a on naju sreča enkrat na Wasserglasiji in nama reče, da sva izbrala dobro branšo, ali da naj ne misliva nikoli na Ljubljano in slovenske kraje; na Nemce pa ni dišalo nikomur.

Komaj sem naprosil toliko denarja, da sem mogel priti v Ljubljano in do doma. Tu sem prosil strica, naj mi posodi 50 goldinarjev, da morem v Varaždin, ob leti mu jih vrnem. Ni mi jih hotel dati. Kaj zdaj? Domislim si, pa pišem v Šiško Schmidu, — njegovega sinu sem v osmi šoli slovenski učil — da sem dobil službo na Hrovaškem, ali da nimam denarja za pot, da pridem jutri mimo njega v Ljubljano, naj mi na pošteno imé posodi za leta dni 100 goldinarjev, da mu jih vrnem ob leti. Ali mati si niso dali miru, pa so pri sosedu kajžarju vzeli záme na posodo 50 goldinarjev. Ko grem drugi dan mimo Schmida v Šiški, stopim k njemu na vrt, in hotel mi je takoj našteti sto goldinarjev, ali se mu zahvalim za njegovo dobro voljo, da sem dobil 50 goldinarjev drugde. — Učiteljski izpit sem napravil na Dunaji 11. oktobra 1855. iz slovenskega in latinskega jezika, ker je bilo takrat toliko dosti. Slušal sem seveda tudi grški Bo-

nitza na univerzi, ali čez zahtev nisem nikoli hotel kaj službenega delati in torej tudi ne izpita iz grščine. Za domačo nalogo mi je Miklošič tole dal: „Mit welchen praepositionen werden im neuslovenischen die verba zusammengesetzt und wie wird die bedeutung der verba durch diese zusammensetzung modificiert?“ V svedočbi mi jo je Miklošič takole ocenil: Der candidat bestimmt vor allem die bedeutung jeder praeposition an sich, um dann jene modification anzugeben, die durch ihre composition mit einem verbum an diesem bewirkt wird. Was behauptet wird, wird an einer reichen sammlung von beispielen nachgewiesen. Die angaben des candidaten sind fast durchgängig richtig. Auch die anordnung ist nicht nur im grossen, sondern auch im detail zu loben, so dass die arbeit unbedenklich als eine befriedigende bezeichnet werden kann“. Imenovan sem bil za pravega učitelja konec decembra 1855. leta, prisegel sem januvarja 1856. in in leta so mi šteli od 1. februvarja 1856. V Varaždinu sem o praznih dnevih kretil semintja po zemlji okoli Varaždina, po Medjimurji in Ogerskem do Lendave in skupljal narodno blago, kterega je nekaj objavil Miklošič v „Slavische Bibliothek“ potem sem pa obelodanil na svoje troške knjigo, ki se je iz početka slabo kupovala, da nisem mogel tiska plačati, pa sem se zaklel, da nobene knjige več ne dam tiskat na svoje troške. V Varaždin sem s seboj vzel konec 1856. leta mlajšega brata Petra in sem ga šolal v Varaždinu in v Gradci; zdaj je učitelj na gimnaziji v Oseki. Med tem je brat Miha doma slabo gospodaril, zato sem vzel mater k sebi in pa sestro posmrtnico, ali ta se mi je omožila v sv. Križ pri Litiji pred nekoliko leti, in ko ji je predlanskim (1880) umrl mož, šla je mati k nji, ker se ni mogla privaditi mestnemu življenju. Ko sem bil 1856. leta na praznicih pred Dvorom, stanoval sem v farovži pri fajmoštru Kržišniku, ki bi me bil imel tudi krstiti, ali ga takrat, ko so mene h krstu prinesli, ni bilo doma, zato me je mesto njega krstil trsteniški fajmošter Šušteršič. Za kaplana je bil l. 1856. pred Dvorom še Pintar, a ta mi reče: „Matija, ne ženite se še kakih pet let,“

in jaz sem ga poslušal še čez ta rok. Ali sem se seznanil v zdanjo svojo ženo, hčerjo nekega geometra pri katastru. Oča ji je rojen Hrovat, a ko se je narodila, zagledala je solnčno luč v Zločovi. Oženil sem se leta 1864. — kar mi doslej še ni bilo žal — ter rodil devetero otrok, osem fantov in eno dekle. Izmed teh so mi umrli štirje fantje v prvi mladosti . . ." [1])

Ta životopis je popolniti še z naslednimi črticami. Leta 1876. je bil Valjavec premeščen za profesorja na gimnazijo v Zagrebu ter še istega leta imenovan za dopisujočega in 12. grudna 1879. za pravega uda jugoslavenske akademije. Nedovoljna učiteljska plača za precej veliko družino ga je prisilila ogledati se še po kakšnem zaslužku, da se pošteno preživi. To in pa veselje do jezikoznanstva ga je napotilo, da je od l. 1876 dalje vse svoje delovanje posvetil jugoslavenski akademiji, za katero je, kakor bodemo videli pozneje, spisal obilno število korenitih razprav. Leta 1891. koncem meseca januvarja je stopil v pokoj po 36letnem učiteljevanji. In zdaj, kakor dobro pravi Marn, (Ježičnik, XXX. 7) „premarljiva književna bučela kranjska" živi v Zagrebu, vedno neumorno delaven, dasi ga večkrat nadleguje bolezen v želodci. Toda upajmo, da Bog Valjavcu, ki je, kakor smo videli, prava gorenjska grča, podaljša življenje do izkrajne človeške meje ter ga še mnogo let ohrani njegovi družini, njegovim mnogim prijateljem ter skupnemu narodu slovenskemu in hrvaškemu.

Temu životopisu je pridejana spredaj tudi podoba Valjavčeva. Le iztežka jo je bilo dobiti, zakaj Valjavec se je dal samo jedenpot v svojem življenji fotografirat, pred dvajsetimi leti v Varaždinu, in še takrat, kakor pravi „prisiljen na odločno željo tedanjega ravnatelja Bradaške." Podoba kaže tedaj Valjavca petinštiridesetletnega moža; podpis pod podobo je pa iz letošnjega leta. + je v Zagrebu 15/3. 1897. L

[1]) Izmed živečih otrok Valjavčevih je najstarejši sin dr. Julijan V., okrajni zdravnik v Vrbovskem, drugi dr. Dionizij V., odvetniški kandidat v Zagrebu, tretji Slavoj je letos dovršil pravoslovje in četrti sin je po dovršeni realki šel v vojake.

L.

III.

V trojnem oziru je Valjavec znamenit in prezaslužen književnik: Valjavec je najprej nadarjen slovenski pesnik, drugič doslej najpridnejši kritični nabiralec slovenskega, zlasti kajkavskega narodnega blaga in tretjič premarljiv in bistroumen jezikoslovec. Književno njegovo delovanje pa bi se dalo deliti v dve različni dobi. Prva sega do leta 1876. V tej dobi je bil Valjavec v prvi vrsti pesnik in nabiralec slovenskih in kajkavskih narodnih pesmi, povesti, prič in vraž. Svoje spise je v tej dobi priobčeval skoraj izključno v slovenskih listih; le malo jih je dotlej razglasil v hrvaškem jeziku. Po letu 1876., ko se je bil preselil v Zagreb, pa so ga osebne zveze z zagrebškimi učenjaki, zlasti z Daničičem, in lepo polje, katero mu je odprla jugoslavenska akademija, odtegnile od leposlovne in tradicijonalne književnosti ter ga napotile na učeno jezikoslovno delovanje. Če tudi je dobršen del tega učenega raziskovanja veljal slovenskemu jeziku, vendar svojih spisov z malimi izjemami ni priobčeval v slovenščini, ampak v hrvaškem jeziku. In tako sta njegovega književnega delovanja deležna oba naroda, slovenski in hrvaški, med katerima je ž njimi naredil trden most za bodoče zbliževanje. —

Pesnika Valjavca nam je rodilo leto 1848. Pesni zlagati in kratke povesti pisati je začel že na nižji gimnaziji. Mnogo teh mladostnih spiskov je imel zabeleženih v svojem dnevniku, ki ga je, kakor smo videli že zgoraj, stopivši v peti gimnazijski razred, izročil prof. L. Martinjaku. Svoj dnevnik je nadaljeval tudi med počitnicami po dovršenem petem razredu. Tudi ta dnevnik, poln pesniškega blaga, je izročil Martinjaku, ta pa svojemu prijatelju dr. Bleiweisu, uredniku „Novic“. Iz tega dnevnika so prinesle „Novice“ (1848., 2. l., 5 str.) prvo Valjavčevo pesen „Seničica“ z nastopno opazko urednikovo:

„S pričujočo pesmico vpeljemo prvikrat veliko obetavniga mladenča na slovenski parnas. Matija Valjavec je imé mladiga pesnika, učenca visoko častitiga gosp. profesorja Martinaka v šesti šoli v Ljubljani, od kteriga imamo —

kakor pričujoča pesmica spričuje, pri kteri nismo ne čerke popravili, v prihodnje veliko lepih pesniških dél pričakovati. Drugo pot bomo iz Valjavčeviga dnevopisa (Tagebuch), ki ga je v preteklih velicih šolskih praznikih domá spisal, en sostavek v prozi bravcam za poskušnjo podali, namreč: pravlico od lesene sklede".

Res prinašajo „Novice" že v 4. listu l. 1848. Valjavčevo lepo povest „Lesena skleda", spet opremljeno z nasledno opazko urednikovo:

„Pričijočo pravlico podamo po obljubi bravcam iz dnevopisa Valjavcoviga, kteriga so nam gosp. profesor Martinak prebirati dali. Z velikim veseljem smo ga dvakrat prebrali in v njem toliko lepiga našli, de želimo, da bi gosp. Martinak od svojih učencov več tacih dnevopisov dobivali. Častiti gosp. Martinak imajo namreč posnemanja vredno navado, de svojim učencam po dokončani peti šoli o velicih šolskih praznikih dnevnik pisati ukažejo, naj si bodi v latinskim, nemškim ali slovenskim jeziku, v prozi ali pesmih, kakor kdo hoče."

Kogar so „Novice" tako uvedle v javnost, kakor tukaj Valjavca, ta je bil tiste čase brez ugovora priznan pesnik. Od tega hipa je bil Valjavec marljiv sotrudnik „Novicam" in polnih deset let, dokler namreč ni začel izhajati Janežičev „Glasnik", priobčeval je leto za letom v njih svoje pesniške proizvode. Toda leto 1848. je Slovencem prineslo poleg „Novic" še polno kopo drugih časopisov in vse te je Valjavec zalagal s svojimi proizvodi v verzih in prozi. Vzemi v roke Navratilovega, za tisto dobo res izborno uredovanega „Vedeža" (1848—1850) ali Cigaletovo „Slovenijo" (1848—1850) ali Potočnikov „Ljubljanski časnik" (1850), po vseh teh novinah srečuješ Valjavca med najpridnejšimi mladimi nadarjenimi pesniki. Ko so nehali izhajati ti časopisi, oglašal se je Valjavec v Janežičevi „Slovenski bčeli" (1850—1853), v „Glasniku slovenskega slovstva" (1854), v Bleiweisovem „Koledarčku" (1856), pozneje v „Glasniku" (1858 do 1868), v „Vodnikovem spomeniku" (1859), v „Cvetji iz domačih in tujih logov" (1862 in 1866); v Stritarjevem „Zvonu" (1870) in napósled v Trstenjakovi „Zori" (1872). Vrhu tega je leta 1855. izdal knjižico „Pesmi. Zložil Matija Kračmanov Valjavec". V Ljubljani, 12°, 215 str. Založil Janez Giontini, tisek in papir L. Sommera na Dunaji.

Književno delovanje pesnika Valjavca je tedaj jako razsežno gledé časa, v katerem je zlagal svoje pesmi, obsega namreč dobo polnih štiriindvajsetih let, pa tudi mnogovrstno gledé opevanih predmetov, presoja njegovih poezij pa tem težavnejša, ker je večina njegovih pesniških izdelkov raznesena po najraznovrstnejših novinah.

Kaj je vnelo Valjavca, da je začel zlagati pesmi, to je lahko ugeniti. Gotovo so že mlademu dečku jako razvnele domišljijo narodne pesmi in pripovedke, ki jih je slišal od svoje babice na Srednji Beli in pozneje od Mežnarjevih v Kranji. Vse Valjavčevo književno delovanje kaže, da so te narodne pesmi in pripovedke popolnoma osvojile njegovo dušo, in ne trdim preveč, če rečem, da bi Valjavec brez njih nikoli ne bil slovenski pesnik. Vrhu tega je bil Valjavec v Ljubljani gimnazijalec tist čas, ko so ves slovenski svet silno navduševale poezije Jovana Vesela Koseskega. Nam je zdaj nedòumno, kako je mogel Koseski tako neizmerno vplivati na svojo dôbo, ki je vendar že imela Prešerna Priznati moramo, da se niti izdaleč ne dá primerjati Prešernov vpliv na njegove vrstnike in na malo izborno četo njegovih prijateljev z velikanskim vseobsežnim vplivom, ki so ga pokazale pesmi Koseskega pri vsem tedanjem slovenskem razumništvu. Še zdaj pripovedujejo stari možje, ki niso brez estetičnega okusa, da so jih pred petdesetimi leti pesmi Koseskega vselej kar do solz genile, da so se kar trgali za „Novice“, če so prinesle kakšen nov proizvod izpod Veselovega peresa. Navdušenje zanj je bilo občno, Prešeren toliko da ne pozabljen, vpliv mogočen in trajen, kakor kažejo proizvodi vseh tedanjih mladih pesnikov; pa tudi politični govori, znanstvene razprave, potopisi, lokalnega pomena članki — vse je tiste čase polno citatov iz Koseskega, ki je kar očaral svoje vrstnike, kakor Klopstock ob svoji dobi Nemce. Kakor bi bilo mikavno, da bi to res čudno prikazen v našem slovstvu ob tej priliki presodil na vse strani, za danes moram opustiti to namero. Da se tudi Valjavec ni mogel odtegniti temu občnemu navdušenju za Koseskega, to je jasno. Toda že častno

in posebno značilno je za našega pesnika, da se v svojih pesmih iz mlajše dobe, kolikor moči, ogiba tako zvanih koseskizmov. Res mu časih kateri uide izpod peresa, n. pr. kinč (nam. kras) plam (nam. plamen) šumón (nam. šum) gib in gan itd. a le redki so pri njem; popolnoma se jih pa v svojih mladih letih ni ogibal niti Levstik, dasi je bil že dijak odločen nasprotnik Koseskega. Koseskizmi so skoro dvajset let kar kužili slovensko ozračje in vsa naša tedanja književnost jih je polna. Valjavec pa je že izza mlada predobro poznal narodno govorico, pravo narodno mišljenje, pozneje so ga pa vestne študije o slovenskem jeziku ohranile, da ni zašel na stransko pot, da ni stopinj pobiral za Koseskim, kakor drugi njegovi vrstniki mladi pesniki. Da pa mnogo Valjavčevih pesmi iz mladostne dobe kazi neprijetni apostrof, temu se nam ni čuditi, ker brez tega tedanji slovenski pesniki niso mogli izhajati, saj ga je še Prešern poln! Šele Stritar mu je napovedal vojsko, v kateri je tudi zmagal ter do malega uničil to pošast, ki nam je poprej izpridila toliko lepih pesmi.

Poleg Koseskega tudi Vodnikove pesmi niso bile brez vsega vpliva na Valjavca. Pri nekaterih pesmih n. pr. „Na planini“, se dá ta vpliv kar s prstom pokazati; pesem se bere kakor Vodnikov „Vršac“, izraža iste misli in je pisana tudi v isti meri. Pa tudi druge pesni kažejo na Vodnika, katerega je zlasti v mladostnih pesnih rad posnemal v pevski meri. Izmed nemških pesnikov je imel brez dvojbe Goethe nanj največ vpliva, kar bi se dalo tudi iz pesmi samih dognati.

Pregledamo li lirske pesmi Valjavčeve, kaj se nam kaže v njih?

Neko otroško nedolžno veselje do lepe prirode, prava usmiljenost do trpinčenih živali, zlasti do ljubeznivih ptic, resnična pobožnost in iskreno domoljubje, zlasti hrepenenje po oddaljeni gorenjski domovini so glavni čuti, ki se nam razodevajo v njegovih pesmih.

V prvo vrsto spadajo pesmi „Drevo v cvetu“, „Solnce svečano“, „Poletni večer“, v drugo „Tice vi-

nopivke", „Prostost", „Seničica", „Bratec in sestrica". Vse te pesmi so iz mladih dijaških let ter popolnoma primerne mladim bralcem, katerim so bile najprej namenjene in katerim jako ugajajo še danes. Prava krščanska pobožnost se razodeva iz ode „Ti moj oče" in iz psalmov, ki so tudi v formalnem oziru tako lepo peti, da do novejših časov, ko je dekan Ivan Vesel izdal svoj dovršeni prevod Davidovih psalmov, nismo imeli boljših. Pomisliti pa je, da je Veselov prevod skoro štirideset let mlajši od Valjavčega, in koliko je v tem času napredoval naš jezik, koliko naša pesniška tehnika! Med domoljubne pesmi Valjavčeve prištevamo tiste, v katerih lepo izraža svojo domotožnost, svoje hrepenenje po oddaljeni domovini. Političnih pesmi Valjavec nikoli ni prepeval, pač je dal duška svoji duši, katero je morila osamelost v daljnem tujem dunajskem mestu ter svoje čute izlil v ganljive pesmi „Hrepenenje", „Podonavska riba" in „Danici"; zadnjo je Avgust Dimitz tudi lepo preložil na nemški jezik. Čudim se, da nobeden naših skladateljev, ki časih uglasbujejo malovredne tekste, še ni obrnil svoje pozornosti na te tri pesmi, polne iskrene ljubezni do slovenske domovine.

Kaj si mi storila
S čim se prikupila
Si mi priljubila
Se dežela mila?

Nag sem šel od tebe,
Bil sem sam za sebe,
Brez dobička, zgube,
In brez duše ljube:

Pa si le mi ljuba,
Skli me tvoja zguba,
In bo vedno sklela.
Nikdar zacelela.

Brez mirú, brez neha,
Duh po tebi zeha,
Roma, roma, roma
Slednji dan do doma.

Vzeli so mi srečno
Upanje za večno,
Vendar roma, roma
Vsak dan duh do doma.

Ti verzi bi se vendar dali peti, ali ne?

Tudi erotičnih pesmi ima Valjavec nekoliko, ki se mu pa mladeniču brez izkušnje in pravega poznanja svetá, niso posebno posrečile. Izborne pa so iz poznejših let njegove „Drobne pesmi" te vrste, v katerih

opeva svojo nevesto Berto, in prav ljuba in nedolžna je tudi „Rožica“, ki se tako rekoč sama poje.

Toda kdor pozna samo lirske pesmi Valjavčeve, ta pesnika Valjavca sploh ne pozna. Prevesni del svojega pesnikovanja je Valjavec posvetil epskemu pesništvu, posvetil že ob času, ko je gaj slovenskih pevcev odmeval od samih lirskih pesmi. Vsa vzgoja Valjavčeva je bila takšna, da ga je morala napotiti na epsko pesništvo. Pripovedke in legende njegove babice so že mlademu dečku vcepile veselje do epskih stvari; to veselje mu je rastlo, ko je bival mlad učenec v Kranji pri ljudeh, ki so ga ohranili v istem duševnem toku, in dolgoletno nabiranje narodnih pesmi ni moglo ostati brez vplivanja na njegovo umetno pesniško stvarjenje. Zatorej se tudi pesniška individualnost Valjavčeva nikjer ne razodeva tako odločno, kakor v tistih epskih pesmih, katerim je Valjavec tvarino zajemal iz narodnih pesmi, iz narodnih pripovedek in pravljic. V tem oziru je Valjavec nov pot pokazal svojim vrstnikom, le škoda da jih je šlo tako malo za njim! S svojimi legendami „Od nebeške glorije“, „Znamenja dežja“, „Od kod reveži“, „Starček“, „Tica pivka“, „Ovsenjak“, „Tri kaplje Jezusove“, „Zaprta smrt“, „Sv. Gregor“, „Legenda od sv. Mihela“, ki so vse zajete iz narodnega pesništva, je pesnik ustvaril prave bisere našega pripovednega pesništva, ki za vse čase ostanejo svojina narodova. V formalnem oziru se res tej ali oni zgoraj omenjenih legend da kaj očitati, toda pesnik je v teh naivnih legendah nameroma izražal pravo narodno mišljenje, nameroma pripovedoval tako, kakor pripoveduje narod sam, to pa se mu je tudi posrečilo v polni meri. Že na drugem mestu sem rekel pred več leti,[1]) da je Valjavec pesnik, ki je zložil Slovencem največ in najlepših legend, in te misli sem tudi še danes. Te legende preživé gotovo še mnogo slovenskih pesmi, katerim se dandanes poje slava.

---

[1]) Wurzbach, Bibliographische Lexicon, 51. zv. 226 str. pod besedo „Valjavec“. Dotičnega životopisa sicer nisem spisal jaz, a dal sem zanj uredniku potrebno gradivo. *L.*

Zlasti dve pesmi, legenda „Tica pivka“ in romanca „Prek Save“, sta tako značilni za način Valjavčevega pesnikovanja, za njegovo naivno pripovedovanje, kakor tudi za tehniko njegovih verzov, kitic in rim, da moram obe tukaj ponatisniti za tiste mlajše bralce, katerim nista znani.

Tica pivka.

Zemlje voda je vplahnila,
V dve, tri morja se je zlila.

Gora vode ni dajala,
Grozna žeja je nastala.

Vsi ljudje in vse živali
Žeje konec so jemali.

Klice njihne Bog začuje:
„Vaše sem zaslišal nuje;

Gora vodo bo dajala
In studenec trda skala,

Samo prétoke skopljíte,
Jih do morja prevodíte!“

In ljudje so in živali
Prihiteli in kopali;

Moški z rovnico, lopato
Kopljejo zemljo robato;

Ženskam ropatá motika,
Pridnost je povsod velika;

S klinci rujejo otroci,
Prst odnašajo kar v roci.

Delala je tud' živina
Ino divja vsa zverina;

Krave, junci in pa voli
Zemljo so z rogovi boli;

Konj teptàl je tak togotno,
Da vso polt imel je potno.

Pes in mačka skupaj stala
In sta s tácama kopala,

Krt s podgano in pa z miško
Ril je prst od spod nakviško;

Medved tacar, kosmatinec,
Volk, ovčár in vsak divjinec,

Lev mogočni, tiger hudi
Bili so kopači tudi.

Brskale so s kremplji kure,
S kljuni race, goske, pure;

Vrabci, orli, vrane, sove,
Vse, vse delalo je rove;

Ena sama, sama pivka
Lena tam na strani čivka,

Pa jih gleda, zaničuje,
Delavcem se posmehuje. —

Vodotoči so do morja,
Rek dovòlj priteče z gorja:

Vsi gasé si silo žeje,
Sama pivka le ne sme je;

Bog je vklel jo, da od zemlje
Nikdar vode si ne jemlje,

Sam edini dež sme piti,
Kar ga more v kljun vloviti.

In kedar jo žeja stiska,
„Piv, piv!“ proti nebu vriska;

Bog pa čuje njene stoke,
Kmalu dežja dá potoke.

In ti, ko jo slišiš vpiti,
Kosec, z mrvo v kupe hiti!

Sploh pa, ki jo čuješ pivko,
Pomni ter jo imej znanivko:

Bog nikol' se ne prekane,
Nikdar dolžen ne ostane,

In se vendar rad usmili,
Kedar prosimo ga v sili;

Ne želí pogube grešnih,
Dokaj potov ima rešnih.

Prek Save.

O Sava, kako ti deroč
Postàl je val nocoj to noč!
Tik brežnih tečeš skor óvér,
Pa le narastaš v eno mer.

Oh, naj sem tičica nebés!
Kakó bi lehko zletel črez,
Al naj sem tvojih vód postrv,
Ne prašal bi za most al brv.

Al nimam tičjih ne kreljút
In tudi ribjih ne plavút,
Mostove in brví pa je
To noč pobrala Sava vse.

Hoj, čuješ ti, ki tvoj je brod,
Ki voziš se od tam do tod,
Ki veš valovom stati v bran,
Prepeljaj me na ono stran!

„Bedák le dela sebi v kvar,
Ne vozim za nobén denár,
Poglej le val, vrtincev poln,
Pogoltnili bi moj mi čoln."

„Al tí povéj mi, moj junák,
Pa kak opravek ímaš tak,
Da siliš tak na ono stran
In prek bi rad bil prepelján?"

Znan ti je grajski lepi vrt,
Ki je za proste nas zaprt,
Al zlati ključ odprè skrivàj
Za nas ga tudi kdaj pa kdaj.

Iz njega kupil sem si rož,
Kakoršnih tukaj ne dobóš,
Pa sem jih lepo v šopek zbral
I svojemu dekletu dal.

Zató pa rad bi vedel zdaj,
Al dekle jim priliva kaj,
Al šopek je zelèn al suh,
Al íma še poprejšnji duh.

Al dekle moje blizu ni,
Prek Save daleč tam stojí,
Zató pa bil na ono stran
Tak silno rad bi prepelján.

„Zdaj pa celó ne vozim te,
Junák, ki ima rad deklè
In ki jo ljubi prav zarés,
Brez čolna tudi pride črez."

„Če plavati ne znaš, ne veš,
Zakáj prek vode ljubit greš?
Le glej, za te ni moj čolnìč
Postani riba al pa tič!"

Požéri ti vrtinec čoln,
Kedar bo najbolj z blagom poln,
Potopi te povodni mož,
Kedar na sredi vode boš.

Al ne! še prejmi tísoč hval
Za dobri svet, ki si ga dal,
Čolnár, ne bodi náme hud,
Da sem bil tako náte ljut! —

Zaprašil sem se v Savni val,
Preplaval sem črez vódo kmal,
Prijazen bil je val z menój,
Vrtîn mi djal: nič se ne boj.

Obá pa sta mi rekla to,
Da vode ljubih ne žeró
Nič več, odkar Leander mlad
Dobíl je v njih vročini hlad.

Od ljubim blagih vod podprt
Pritečem kmal na ljubčin vrt,
Na ljubčnem vrtu šopek moj
Precvita ves veselih boj.

Priliva mu, postàl ni suh,
Iz njega gre poprejšnji duh,
In meni níkdar žal ne bo,
Da ljubit šel sem črez vodó.

Poglejmo n. pr. tudi, kako se je pesniku posrečila „Vojska z volkom in psom".[1]) To naivno pripovedovanje, ta dobrodejni humor, ti zveneči šestomeri

[1]) Posneta po narodni pravljici (glej „Narodne pripovjesti", II. izdanje, str 269) in tiskana v Glasniku (VII., 111, 119) pa tudi, nekoliko okrajšana, v Sketovem berilu za V. in VI. razred srednjih šol, v Celovci 1886, na 84 str.

ujasnijo obraz najlenejšemu učencu, kadar jo beremo v šoli. Ta pesem je in ostane pravi vzor živalske pravljice. Ž njo je pokazal Valjavec, kaj se da narediti tudi iz neznatne narodne pravljice, pokazal našim pesnikom, kolik zaklad je zakopan v našem narodnem pesništvu tistemu, ki ga zna najti in dvigniti.

Poglejmo nadalje, kako je znal pesnik izkoristiti neznatno samo 13 kratkih kitic obsežno narodno pesem „Zorika in Solnčica". Iz nje je naredil 72 strani dolg romantični epos v treh spevih, zložen nekaj v zvenečih asonancah, nekaj v jambiških kiticah.

Narodna pesem iz Preddvora, iz katere je Valjavec zajel snov svoji romantični pesmi „Zora in Solnca" in katero je zapisal zgoraj že omenjeni pesnikov rojak in ženseV, pozneje sloveči jezuit Janez Valjavec leta 1850. v Srednji vasi, slove tako:

Zarika in Solnčica.

Star Vah jin stara Váhinja
Prosíva sta lepó bogá,
De b' jima dav jen poros lep.
Boh jima j' dav jen poros lep.
Boh jima dav je hčeri dve,
Ta prva j' biva Zárika.
Ta druga j' biva Sončica.
Sončico vkrade turšči car,
Zariko vzame španšči kralj.

Zaričin mož na semenj gre,
Pa praša mvade Zariče:
Kaj pa ti kupim na semnjì,
Kar bi po všeči b'o tebì?

Zarika tok odgovarí:
Kar najdeš tam nej levšega,
Nej levšega, nej dražega.

Sončica na semnji stojí,
Jin Zar'čin mož tok govari:
Kolkò pa Sončica veljá?

Sončica štir sto kron veljá,
Gdor jih imá, ta nej jih dá,
Gdor jih pa níma, nej nehá. —

Zarika táko govari:
Kaj si mi kupu za semènj,
Vse levši koker sama sem,
Vse draži koker sama sem?

O nič ne marej, Zarika
Štenže nam bo pométova,
Vsak dan bo grš' prhájova.

Sonca j' štenže pométova,
Vsak dan je levš' prhájova.

Že mi pokliče hvafce vse:
Le pejte vovit ríbice,
Ki so z iménam kačice.

Zar'ka je kače kúhova,
Sonca jih je pokúšova,
Sončico gvava zabolí,
De precej v lica vobledí.

Sončica j' šva v ta gornji stan:
Le vleci, veterček hvadán
Semkej jiz vaščih deževá.
Čer so voča jin mat' domá.

Zarika je posúšova,
Močnó se je prestrášiva:
O Sončica, sestra mojà,
De nisem ved'va preh tegà!
Pa sem ti dava káči strup.

Zarika tudi vomedli
Jin dušo s Sončico spustí. —
Kokó je vender to hudó,
De sestra sestre na pozná
Jin strupa kačiga ji dá!

In kaj je naredil Valjavec iz teh kratkih vrstic? Lepo in dolgo pripovedno pesem, tudi gledé oblike dovršeno takó, da ji še dandanes, ki smo v takšnih stvaréh precej občutni in natanki, ničesa ne moremo očitati. Vsebina Valjavčevi pesmi je pa ta: V petnajstem veku Bosenski paša udari z malo četo divjih Turkov na Kranjsko ter oblega ž njimi grad slovenskega graščaka na Gorenjskem, ki je imel dve lepi hčeri Zoro in Solnco. V Zoro se je bil zagledal krepak in zal gorenjski kmetski mladenič; tega pa ne ljubi Zora, ampak nje sestra Solnca. Ko zdaj svojo tajno ljubljeno devico vidi v takšni nevarnosti, zbere četo gorenjskih junakov, plane po noči na turški tabor ter zmane sovražnika. Samo jeden Turek uide smrti na naglem konji, a ta odnese s seboj predragi plen — graščakovo hčer Solnco. V tem tudi deželni glavar s svojimi vitezi prihiti obleganemu gradu na pomoč; ko vidi, kako junaško dejanje je izvršil mladenič, poroča to cesarju in ta povzdigne gorenjskega korenjaka v plemeniti stan.

Ker je zdaj tudi Zora rada videla svojega rešitelja, že misli graščak na to, da bi si pogumnega in zdaj tudi plemenitega mladeniča vzel za zeta. Toda tist čas pride v njegov grad bogat in imeniten vitez don Almiro in —

Vitez ni umel Slovenke,
Gospodična ne Španjolca,
Toda Amor tolmačitelj
Je ljubečega vesoljstva.

Šla je iz slovenske zemlje,
Da postane španjska dona,
Spremljevale so jo želje
In voščila vsega roda.

Slovenka Zora s svojo lepoto in ljubeznivostjo kar očara španjsko gospodo in don Almiro presrečno živi ž njo polno leto. Sreča njegova prikipi do vrhunca, ko mu Zora porodi krepkega sina.

Don Almiro izpolni svoji ženi vsako željo, ki jo bere raz njenega obraza. V tej sreči pa se prevzame Zora.

„Ti praviš, da je ni nad mene
Lepote krasniše nobene
Na zemlji, koder solnce sveti,
In praviš, da imam le želeti,
Pak imam, kar želim imeti.

Prišla do nas je govorica,
Da lepše ni na širu zemlje
Kot je Zaira, sultanica;
Godi krščani se krivica,
Po sili se ji vera jemlje.

Zairo videla bi rada;
Napoti se do Carjigrada,
Pak iz haréma jo odpelji,
Da tam ne zvene cvetka mlada,
Kjer jo držijo proti želji."

Komaj Zora izreče te besede, že se jih kesa; zakaj don Almiro, ki je že poprej prehodil pol sveta, izbojeval mnogo bojev in izvršil mnogo neverjetnih činov, odpravi se nemudoma v Carjigrad, kjer prebije celo leto, dokler se mu naposled ne posreči, da podkupi žida, ki je imel pristop v harem; z njegovo pomočjo Zairo izvede iz turškega ujetja ter jo pripelje na svoj grad na Španjsko, pa je ne pokaže precej Zori, katero strašno grize ljubomorstvo.

Don Almiro je napravil velike gosti, ko je svojo Zoro pripeljal na svoj grad; povabil je vso znano gospodo na botrinjo, ko se mu je rodil sin; zdaj napove na svojem gradu veliko slavnost, ob kateri hoče španjski gospodi pokazati Zairo.

In Zaira v sobo stopi,
Kip z lepoto preposut;
In očesu, ki jo vidi,
Trip zastane od krasu —

Dona Zora, dona Zora,
Tak nikar ne prebleduj,
Kaj ti tako srce vjeda
Ljubomorstva smrtni strup?

Don Almiro, don Almiro,
Tako se ne prehinjuj,
Zvest si Zori, pa se delaš,
Kakor da bi bil ji tuj.

Zori strašne, celo peklenske misli rojijo po glavi, kako bi se iznebila svoje tekmovalke. Ravno tist dan pa pride tudi slovenski junak v Almirov grad. Ker svoji srčni rani domá ne najde leka, napoti se na božjo pot k sv. Jakobu v Kompostelje in vračaje se z božjega pota, hoče tudi pogledati, kako se godi Zori. Tej dojde junak ob pravem trenutku. Hoče se maščevati svojemu možu in kakor misli, da don Almiro gorí za Zairo, tako hoče tudi Zora v junaku vzbuditi mladostno ljubezen do sebe. Toda ta se slučajno na grajskem vrtu snide z Zairo, spozna v nji Solnco,

pové ji, da je Zora nje sestra, Almiro Zorin mož. Solnca mu razodene svojo mladostno ljubezen, svoje čudne zgode. Ljubezen do kranjskega junaka jo je obvarovala, da se ni udala turškemu carju; ta ljubezen je

„Kot angelj varuh iz nebes
Pred mé in greh nasula jez".

Zdaj se spoznajo vsi, in veselja in sreče ni ne konca ne kraja.

Za teden bili so na poti,
Don, dona, Solnca in junak
In z blagom poslov velik vlak;
Vesele duše bil je vsak,
Na Kranjsko šli so toti.

Privede vse na Kranjsko tir,
Na Kranjskem bil je velik pir,
Junak se s Solnco je poročil,
Nad hiši dve se je zabločil
Veselja lok, nebeški mir.

Ta pesem spada mej najboljše proizvode Valjavčeve Muze, če tudi v drugem delu spominja nekoliko na Prešernovo „Turjaško Rozamundo": pozna se ji, da je iz moške dobe pesnikove. Nekatera mesta v nji so tako humoristično zavita, da se bralec nehote domisli V. Scheffla. Le škoda, da ta krasna pesem leži pozabljena v knjigi, ki je dandanes malokomu dostopna. Ali res ni nikogar, ki bi „Zoro in Solnco" [1]) iznova dal na svetlo Slovencem, ki tako krvavo pogrešamo dobrih epskih proizvodov.

Med večjimi popolnoma izvirnimi epskimi proizvodi Valjavčevimi bi bilo omenjati še dveh: „Brezbožnik" ter „Zorin in Strlina". O prvem bi rekel, da se pesniku ni posrečil. Kmet žganjar, bogotajec, požigalec ni ravno mikaven pesniški predmet, a ta predmet opeva Valjavec nekoliko prerazsežno in prerealistično, da bralca ne more ugreti, če tudi se mora časih čuditi njegovemu krepkemu opisovanju. Nasproti je pa „Zorin in Strlina" tako nežna in nedolžna idila, da ji v naši književnosti ne vem primere. Deček Zorin in

[1]) Cvetje iz domačih in tujih logov, 33. zvezek, v Celovci 1866.

deklica Strlina se v otročjih letih seznanita in spoprijateljita, da kar ne moreta prebiti drug brez drugega.

In kaj je bil ta srca vžig,
Ki strnil je na prvi mig
Mladostne duše tak lepo?
Bilà je scer ljubezen to,
Al tak je še ne morem zvati.
Oboje dete premladó
Je še, imé mu tako dati.
In kakor rečem, nimam prave,
Besede nima jezik moj,
Dajal izrazu lastne glave
Po svoje vsak pomen bo svoj.

Strlina pridna, nedolžna in lepa deklica popolnoma prestvari nekoliko nagajivega in prešernega Zorina. Ta odide v mestne šole, Strlina ostane doma. Odsotnost in razdalja pa ne pretrga srčnih vezi, ampak jih le še bolj nategne med obema: iz prijateljstva se rodi ljubezen, tista čista ljubezen, ki oba obvaruje greha in zmot. Tako mine nekoliko let. Strlina vzraste v krasno, zorno in pobožno devico, Zorina pa v visokih šolah napadajo verski dvomi, da sčasoma izgubi vso vero. V takšnem dušnem stanji pride na počitnice; ljubezen do Strline je tako močna, da blizu nje spet potihnejo notranji viharji. Po stari navadi gre Zorin na Velikega Šmarna dan v cerkev in tu vidi, kako po končanem cerkvenem opravilu Strlina lepa in čista kakor angelj nebeški, prejme sv. obhajilo. Z vso strastjo ob tem pogledu napadejo Zorina verski dvomi, dušo mu osvoji peklenska oblast, spozna, da ni vreden tega angelja v človeški podobi, zbeži iz cerkve in za vedno iz domačega kraja.

Strlina, zdaj si pač Strlina,
Vstrelila si na smrt Zorina.
In kaj, Zorin, spet njo dolžiš?
In sam si kriv, kar zdaj trpiš. —
Zorin, Zorin, gorjé Zorin,
Dozorel, zrel si za pogin!

Posebno krasno riše pesnik v tej pesmi grozno stanje Zorinovo v cerkvi v nasprotji z nebeškim mirom v angeljsko čisti duši nedolžne Strline in veselje, ki odmeva po nebesih zaradi nje svetosti in pobožnosti. Krasni v tej pesmi so tudi verzi „Prijazno mestece

je Kranj" itd., v katerih pesnik poje slavo nekdanji gorenjski stolici in opisuje svoje srečno mladostno življenje v tem mesteci. Še nihče Kranja ni slavil v tako lepih verzih, zánje bi zaslužil pesnik, da bi mu Kranjci podelili kar — častno meščanstvo.

Gledé oblike Valjavčevih poezij bi bilo pripomniti, da pesnik ljubi po vzgledu narodnih pesmi kolikor moči priproste in prozorne kitice, največkrat z zaporedno rimo. V tem oziru sta za pesnika, kakor sem že zgoraj rekel, jako značilni po narodni pravljici posneta „Tica pivka" in romanca „Prek Save".[1]) V takšnih kiticah je zložil tudi prevesni del svojih legend. Da zna pa zlagati tudi umetne kitice, to je pokazal v svoji pripovedni pesmi „Naglica se rada kazni"[2]) in zlasti v poprej omenjeni epopeji „Zora in Solnca". Jako mnogo njegovih pesmi ima samo moško rimo, katero je, kakor znano, zelo težko dobro pogoditi, a Valjavcu se je to posrečilo v toliki meri, kakor nobenemu drugemu naših pesnikov, to pa zlasti v pesmih iz moške dobe pesnikove.

Tudi kot prelagatelja srečujemo Valjavca v naši književnosti; tako n. pr. je preložil iz Vergilijeve Eneide II. 1—197 verz v „Slov. Bčeli" (1853), Homerjeve Odiseje I. spev v „Glasniku sl. slovstva" (1854), „Čveteri veki ali dobe sveta" v Bleiweisovem „Koledarčku" (1856), Goethejevo „Ifigenijo v Tavridi" v programu Važdinske gimnazije (1856), Sofoklejevega „Ajanta" z uvodom v „Cvetji iz domačih in tujih logov" (1862), Halmov igrokaz „Der Sohn der Wildnis" in še nekaj drobnejših stvari iz Goetheja, Castellija, Mickiewicza itd.

Ne morem pa skleniti tega poglavja, da ne bi izrekel iskrene želje, naj bi pesnik na svoja stara leta zbral svoje najlepše lirske in zlasti epske pesmi, ki so zdaj raztresene in nekoliko tudi pozabljene po mnogovrstnih slovenskih novinah, ter jih v novi izdavi poklonil svojemu narodu. Lepa knjižica bi jih bilo. V to zbirko pa naj bi vzel tudi svoj prevod Sofoklejevega „Ajanta" in Goetheve „Ifigenije", od katerih je zadnja malokateremu Slovencu prišla pred oči.

---

[1]) Glasnik, 1863, 161.
[2]) Novice, 1855, str. 356, 360, 364, 368, 372, 380.

IV.

V obče je že znano in se po dr. Štrekljevi izdavi narodnih pesmi razvé dodobra, kako so starejši književniki, Vodnik, Prešeren, Smole, Ledinski, Poženčan in celó St. Vraz nabirali naše narodno blago. Mislili so, da se pesmi v narodovih ustih niso ohranile popolne in čiste in da jih morajo zatorej „popravljati". V teh napačnih mislih so nam nekatere bisere našega narodnega pesništva n. pr. „Lepo Vido", „Rošlina in Vrjanka", „Mlado Bredo" i. dr. izpridili tako, da je le iztežka razbrati iz njih, kaj je narodna svojina, kaj umetni primeček in podvržek. Le sreča, da ti nabiralci niso poznali narodnega deseterca in da niso vedeli, da mora ta verz po drugem stopu imeti odmor, tako da je mnogo podvrženih verzov spoznati že po tem, da nimajo odmora po drugem stopu. Zdi se mi, da se tudi Valjavec tega, tiste čase občnega književnega greha ni popolnoma ogibal v tistih lepih narodnih pesmih, ki jih je priobčil v Janežičevem „Cvetji slovanskega naroda" (1852), in v njegovem „Glasniku" slovenskega slovstva (1854). Morebiti, da gre nekoliko takih poprav tudi na urednikov rovaš. A bodi si kakorkoli, velika hvala gre Valjavcu že za to, da je v teh dveh zbirkah ohranil lepo številce pesmi, ki se z vso pravico smejo prištevati najlepšemu cvetju našega narodnega pesništva, tako n. pr. „Brédko", jedino meni znano inačico „Mlade Brede," dalje „Siroto Jerico," prekrasno, po vseh naših šolskih berilih udomačeno pesem, lepe legende o sv. Valentinu, sv. Urhu, sv. Barbari, sv. Kristini in še nekoliko drugih. Od tistega časa pa, ko je Valjavec, bivši učenec velikega našega Miklošiča, spoznal pravo bistvo in visoko ceno našega narodnega pesništva, nabiral je te stvari kritično ter jih zapisaval tako, kakor jih je slišal iz narodovih ust. Narodno blago pa je Valjavec nabiral po dveh jako oddaljenih pokrajinah: v mlajših letih v svojem rojstvenem kraji v preddvorski okolici[1]), poznejše čase pa po vzhodni Štajerski, med ogrskimi Slovenci, po Varaždinu in njegovi kajkavski okolici. Nabrane stvari je razglašal po

[1]) Glej Kres, 1884, 179.

raznih časopisih in zbirkah, tako da so zdaj le malokomu vse pristopne.[1])

O narodnih pesmih, kar jih je nabral Valjavec, pričakujemo, da jih natisne dr. K. Štrekelj v svoji veliki zbirki. Zatorej ne bodem govoril tukaj o njih. Toda velika škoda je za ono pripovedno blago neprecenljive vrednosti, ki je raztepeno po novinah. Kako je veliki Miklošič čislal Valjavčeve zbirke, to vidimo iz besed, ki jih je izrekel že leta 1858.[2]) o kajkavskih pripovestih: „Ihr Werth beruht erstens auf ihrer Bedeutung für die slavische Mythologie: sie enthalten, was sich das slovenische Volk in jener Gegend über die Rojenice (altslovenisch roždenicę), die auch Sojenice (das altslovenisch sąždenicę lauten würde) heissen, und über die Vilen erzählt. Es gereicht dem Sammler zu nicht geringer Ehre, diese Bedeutung unter seinen slovenischen Stammesgenossen zuerst erkannt zu haben. Möchten auch in anderen vom slovenischen Volksstamme bewohnten Gegenden nach diesem Muster Sammlungen von Märchen veranstaltet werden und mit der Zeit eine slavische Mythologie im Sinne der Grimmischen ermöglichen!“ Potem ostro graja Trstenjakovo neznanstveno raziskavanje slovenskega bajeslovja in Majarjevo kovanje novega slovanskega književnega jezika ter nadaljuje: „Der Werth derselben beruht zweitens auf ihrer Bedeutung als Proben jener Abart des Slovenischen, welche durch den Einfluss des Serbischen und Chorvatischen entstanden, in Provinzialcroatien

[1]) Tiskane so: v „Sloveniji“ (1848, 1849); v „Cvetji slovanskega pesništva“ (1852); v „Slovenski Bčeli“ (1851, 1852); v „Glasniku slovenskega slovstva“ (1854); v „Novicah“ (1855, 1856, 1857, 1858); v „Glasniku“ (1858, 1859, 1860, 1861, 1862, 1863, 1864, 1866, 1867, 1868); v „Zori“ (1872); v „Vestniku“ (1873, 1874); v „Slavische Bibliothek“ (1858, II. zv.); v programu „Varaždinske gimnazije (1858 in 1875); v knjigi „Narodne pripovjedke“ skupio u i oko Varaždina Matija Kračmanov Valjavec. U Varaždinu 1858, 8, X+315 str., ki je prišla v drugi izdavi na svetlo pod naslovom „Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici“. U Zagrebu izdala knjižara Dioničke tiskare 1890, 8, X+315 str.; v „Kresu“ (1884, 1885, 1886) in naposled v „Slovenskem Narodu“ (1873. l. 272—291; 1874. l. 60—69). Kdor bi to ogromno blago izdal v posebnem delu, nabralo bi se nekoliko obilnih zvezkov.

L.

[2]) Slavische Bibliothek, II, 169, 170.

gesprochen wird . . .“ Tako je pisal Miklošič, ki je takrat poznal šele dvanajst kajkavskih pripovesti, katerih je Valjavec pozneje nabral še na stotine. In res, kolikor imamo svoje mitologije, to je znanstvene, resnične mitologije, a ne izmišljene in od drugih Slovanov pobrane, vsa je oprta na Valjavčeve zbirke. In koliko znanstvenega gradiva je nakopičenega v teh stvareh, to sta pokazala Krek v svoji znameniti knjigi o slovanski tradicijonalni književnosti in še bolj Miklošič v svojih monumentalnih delih, kjer so Valjavčeve pripovedke povsod, bodisi v velikem staroslovenskem slovarji, bodisi v primerjajoči slovnici slovanskih jezikov, bodisi v drugih večjih njegovih spisih naštete med glavnimi viri, iz katerih je zajemal Miklošič. Znanstvenim možem in vsem ljubiteljem narodnih stvari je Valjavec močno ustregel s tem, da je že leta 1858. v večkrat navedeni knjigi objavil 25 pravljic o Vilah, 11 o Rojenicah, 11 o Volčjem pastirji in 73 o različnih drugih stvareh in da je to knjigo l. 1890. izdal v drugem natisku, da si jo zdaj vsak lahko omisli. Kdor se uglobi v to knjigo, ne more prebiti brez nje, toliko mu podaje na več strani zanimivega beriva, tako n. pr. vem, da je bila Levstiku vsakdanja dušna paša.

Toda četudi Valjavčevega nabranega narodnega blaga ne sodimo raz znanstvenega, ampak raz zgolj estetičnega stališča, moramo največjo hvalo dajati, možu, da je našo književnost obogatil z mnogimi blestečimi biseri, ki bi se bili drugače brez dvojbe pogubili ali pozabili. Nekoliko res neveščega bralca v Valjavčevih zbirkah moti kajkavska slovenščina, ali tej nepriliki bi bilo lahko pomagati. Mnogi naši književniki, ki pišejo slovenske knjige za šolske knjižnice, prelagajo Andersenove ali Grimmove pravljice. Nečem jih grajati zatega delj; kar je lepo, je lepo, pa si bodi v katerem-koli jeziku. Mladina zlasti v nižjih razredih naših šol rada prebira takšne stvari ter si zabava ž njimi svojo domišljijo. Samo opozoril bi rad naše književnike, ki pišejo takšne knjižice, zakaj hodijo tako daleč na tuje po književno tvarino, ko je imajo vendar toliko domače v Valjavčevih zbirkah. Kako n. pr. bi ustregla naša „Knjižnica za mladino“ v Gorici vsi slovenski

mladini, ko bi ji v zdanjem književnem jeziku podala nekoliko zvezkov Valjavčevih pravljic in pripovedek iz vzhodnih pokrajin slovenskega sveta. Seveda urednik, ki bi se lotil tega posla, bi moral skrbno paziti na to, da v kajkavskih pravljicah in pripovedkah ohrani slog, dikcijo in tisto narodno naivnost v pripovedovanji, ki veje iz njih, in da samo lokalizme in hrvaške oblike zameni s književnimi, izkratka, da v njih pogodi pravi narodni jezik, a da ne piše „gekünstelt", kakor je Miklošič imenoval zdanjo našo književno slovenščino.

V.

Sad *znanstvenega* delovanja Valjavčevega nam kažejo nastopni spisi:

1. *Proben des Slovenischen,* wie es um Preddvor in Oberkrain gesprochen wird. Ein Beitrag zur slavischen Dialektenkunde.

Razprava, prva takšne vrste gledé našega jezika, tiskana v letnem poročilu višje gimnazije Varaždinske l. 1858. (IV°, str. 7—20), obseza najprej natančno slovnico preddvorskega narečja, potem pa osem narodnih pesmi iz preddvorske okolice, ki so bile pozneje natisnjene tudi v Kresu (1884, str. 441, 442, 489—492).

2. *Chorvatisch-slovenische Märchen* aus der Umgegend von Warasdin. — Slavische Bibliothek II. (1858, str. 151—170) z zanimivimi opazkami Miklošičevimi.

3. *Narodne pripovjedke* skupio u i oko Varaždina itd. U Varaždinu 1858, 8°, X + 315. Štampao Jos. pl. Platzer. Ista knjiga v drugem izdanji pod naslovom „Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici", v Zagrebu (1890, 8°, X+315.) Glej zgoraj str. 203 in 204[1]).

4. *O rodjenicah ili sudjenicah.* — Književnik, II. (1865, 52—61). Pisatelj opisuje v tej koreniti razpravi, oprt na narodne pravljice in pripovedke, usodna božanstva slovenska (Rojenice, Sojenice, Usod) primerjaje jih z usodnimi boginjami drugih narodov. Rački v posebni opazki jako hvali Valjavčev spis.[2])

---

[1]) Primeri o tej zbirki Archiv XVII, (1895, 286.)

[2]) Po tej razpravi je posnet dr. Sketov spis „o usodnih božanstvih slovenskih" v berilu za V. in VI. razred srednjih šol.

5. *Izgledi* slovenskega jezika na Ogerskem. — Predge z letnicami 1802—1830. Letopis Matice Slov. za l. 1874. (str. 102—105) in za l. 1877. (str. 92—131).

6. *Novoslovenski komparativ* prema staroslovenskomu gledé formacije. — Rad jugoslavenske akademije XXXV. (1876, 50—135). Poteknila je Valjavca, da je spisal to razpravo, Daničičeva razprava v Radu XXVI.: „Prilog za istoriju komparativa v hrvatskom ili srpskom jeziku.“ Zlasti so ga podbodle zadnje besede: „Nije se bolje sačuvao komparativ u ostalijeh Slovena“, in želel je pokazati ne toliko to, kako se dela komparativ, kolikor to, da je slovenščina gledé komparativa dokaj bližja stari slovenščini nego hrvaščina ali srbščina, in ta svoj namen je pisatelj popolnoma dosegel.

7. *Imperfekt,* kako se tvori u staroj slovenštini i prema njoj u hrvaštini ili srbštini pak u kajkavštini. — Rad LI. (1880, 87 str.[1]) Svoje mnenje, kako se tvori imperfekt, je pozneje opustil in to tudi očitno omenil v razpravi „Adverbi na ski, ske, ke. ce, ice u kajkavaca.“ (Posebni odtisek iz Rada CI 1890). Vendar ima ta razprava o imperfektu svojo vrednost, ker je v nji nakopičenih mnogo vzgledov iz starejšega in novejšega jezika. Tu pravi Valjavec: Discimus errando, saepe et pecasse iuvabit (str. 7.). O istem predmetu govori v razpravi „K tvorbi imperfekta u slovjenštini“ Rad LVII. (str. 234—235)

8. *Zur Betonung im Slovenischen. Etymologisches.* — Archiv f. slavische Phil. (V, 1881, 157—164). Tu seznanja Valjavec učeni svet z razpravo o. St. Škrabca o slovenskem naglasu in o etimologiji besede „nobeden“ iz I. letnika „Cvetja z vrtov sv. Frančiška“.

9. *Droben spisek Truberjev.* — Letopis Matice Slovenske za leto 1882. in 1883. (str. 55—63) Govori o prezanimivem Truberjevem spisu „Ena molitov teh kerszhenikou, kir so sa volo te praue vere Viesusa Christusa pregnani,“ iz leta 1555. Valjavec je dokazal, da je ta spis Truberjev, a ne Vergerijev, dasi je ta podpisan pod molitvijo.

---

[1]) Ker imam večino Valjavčevih spisov v rokah v posebnih odtiskih, navajam tukaj pač dotično knjigo Rada ali Starin, nato pa skupno število strani iz posebnega odtiska.

10. *Ostatak optativa u slovenštini.* — Rad LXXXI. (1885, 2 str.)

10. *Iz kotoribskega protokola.* — Kres (1885, str. 426. in nasl.) Podaje vzglede uradne kajkavske slovenščine iz leta 1724—1733.

12. *Glagolski ulomek.* — Kres (1885, 480). Ulomek je kos evangelija sv. Matevža 19, 3—11, ki ga je Valjavec l. 1856. našel na platnicah starega grajskega urbarja na Turnu na Gorenjskem.

13. *Mittheilungen aus dem kroatischen Kaj-Dialecte.* (1 Ar, arti; 2. Budi čtel = čtej; 3. Odlog, Pondri; 4. Deklič). — Archiv (VIII, 1885, 399—409)

14. *Razgovaranje* meju papistu i jednim luteranom itd. — Starine XVII (1885, str. 232—240.) Zanimiva knjižica, tiskana v Padovi l. 1555., je zdaj v sv. Marka knjižnici v Benetkah.

15. *Prinesček*, kako in odkod se narodne pripovesti razširjajo. — Kres (1886, 151—154) Vuk — Lionelli!

16. *Veznik: ada, anda.* — Kres (1886, 342—351. Po kajkavskih tiskanih virih.

17. *Kako je rabila riječca ‚črez' (novoj) slovenskoj knizi do prije 50 godina.* — Rad, LXXXV, LXXXVII, LXXXIX (1887, 1888, skupaj 199 str.) Valjavec dokazuje v tej razsežni razpravi, kako se je pomen predloga ‚črez' v slovenščini premenil ter nemščini prilagodil. Zanimivi so iz raznih starejših knjig nabrani obilni vzgledi.

18. *Trnovsko tetrajevandjelije.* — Starine, XX. in XXI, (1889, 153 str.) Obseza uvod, razlago in besedilo znanega cirilskega kodika iz XIII veka, najbrž iz leta 1263—1273, katerega primerja z Marijinskim evangelijem. Izdava tega rokopisa je za znanstvene namene zelo važna. Glej, kar o tem piše V. Oblak (Archiv, XIII, 241—248.)

19. *O prijevodu psalama* u nekijem rukopisima hrvatsko-srpsko-i bugarsko-slovenskijem. — Rad, XCVIII, XCIX in C (1889, 1890, str. 220.) V tem razsežnem delu primerja pisatelj nekoliko psalterjev hrvaške, srbske in bolgarske recenczije s staroslovenskim prevodom v glagolskem psalterji Sinajskega samostana po Geitlerjevem izdanji. O važnosti te knjige piše V. Oblak (Archiv XIII, 358—361.)

20. *Djela Jurja Barakovića.* — Stari pisci hrvatski, knj. XVII. (1889, XIII + 390). To knjigo je izdal Valjavec skupno s P. Budmanijem.

21. *Adverbi na ski, ske, ke, ce, ice* v kajkavaca. — Rad CI, (1890, 52 str.) O tej razpravi glej Oblakovo kritiko (Archiv XIII, 606,—609), v kateri popravlja nekatera Valjavčeva izvajanja.

22. *Pjesni razlike Dinka Ranjine*, vlastelina Dubrovačkoga itd. — Stari pisci hrvatski, XVIII. (1891, XXVI + 245). Knjiga objavlja pesmi hrvaškega pesnika Dinka Ranjine (1536—1607) s pesnikovim životopisom izpod Valjavčevega peresa (26 str.).

23. *Kolunićev zbornik.* Hrvatski glagolski rukopis od godine 1486. — Djela jugoslavenske akademije, knj. XII. (1892, XXVIII + 276). Zbornik obsega 80 postnih pridig, zajetih iz glagolskega rokopisa, ki ga hrani jugoslavenska akademija, a ga je Valjavec prepisal v latinico ter opremil s primernim uvodom.

24. *Crkvena prikazanja* starohrvatska XVI. in XVII. vjeka. — Stari pisci hrvatski, knj. XX. (1893, 8, 341). V tej knjigi priobčuje Valjavec dvanajst jako zanimivih hrvaških prikazanj (Passionsspiele), katera je zajel iz dveh glagolskih rokopisov; prvi iz leta 1556. je bil pisan najbrž v Istri, drugi iz l. 1631. na otoku Hvaru.

25. *Prinos k naglasu v (novo) slovenskom jeziku.* — Rad XLIII do CXI. Tudi v 14 posebnih odtiskih (od l. 1878—1895, skupaj 1913 str. ali 119½ tiskovnih pôl v veliki osmerki.

V tem velikanskem delu ni nameraval Valjavec književni slovenščini ustanoviti naglasa, (kar kaže že napis: prinos), pač pa je želel podati podlago in gradivo za bodočo ustanovitev naglasa v našem književnem jeziku, vrhu tega pa vzpodbosti še koga druzega, da bi opisal naglas v svojem okraji. Doslej se je oglasil jedini dr. K. Štrekelj [1]), ki je pokazal, kar Valjavec ni vedel, da je v goriško-kraškem narečji naglaševanje jednojno, a to ekspiratorno, kakor se je

[1]) V „Ljubljanskem Zvonu" (1885, str. 236—244) in v večjem delu „Morphologie des Görzer Mittelkarstdialectes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse" Sitzungsberichte der phil.-hist. Cl. d. kais. Akademie d. Wiss. (CXIII Bd. 1 H., Wien 1887, S. A. 8⁰, 122 str.)

Valjavec pozneje preveril tudi za ogrsko slovenščino in sosedno štajersko govorico. Dolenjec in Gorenjec imata pa, kakor misli Valjavec, dasi ne povsod, očito dve vrsti naglasa: jedne besede se kar potiskajo, druge pa vlečejo ali potezajo, n. pr vráta (die Thüre) do vrāta (bis zum Halse). Za razno naglaševanje rabi Valjavcu petero znamenj, katerih pa tukaj ne morem navesti, ker jih tiskarna nima vseh. Veščakom je ta stvar tako že znana, navadne bralce bi pa to ne zanimalo. S svojo razsežno razpravo je Valjavec izdatno pospešil rešitev važnega vprašanja, katero je spravil v razgovor najprej Svetec l. 1863. v „Novicah", in o katerem so pisali za njim Janežič, Žepič, B. Raič, največ pa Škrabec. Kakšno vrednost ima Valjavčeva razprava, vidimo iz besed najboljšega poznavatelja slovenskega naglasa, o. Stanislava Škrabca, v 7. zvezku „Cvetja" iz l. 1895.: „Nevtrudljivi zagrebški akademik Matija Valjavec je doveršil, ni davno, o našem naglaševanju velikansko delo, kakeršnega nima pač nobeden drugi izmej slavenskih jezikov in najberž sploh na vsem svetu nobeden. Tiskalo se je, če se nisem vštel, v triindvajsetih knjigah „Rada jugoslovanske akademije znanosti i umjetnosti" ter pretiskavalo tudi v posebne zvezke, keterih prvi je izdan leta 1878, poslednji leta 1895.; vsi skupaj štejejo čez 1800 strani velike osmerke . . . „V slovarju ga je prof. Pleteršnik vže pridno porabil; da ga bo treba porabiti nadalje tudi v slovnici, o tem, mislim, ni dvojbe".

26. *Rječnik* hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti.

Za ta slovar, ki je začel izhajati leta 1880. ter doslej dospel do 2. zvezka IV. dela, Valjavec že mnogo let pridno zbira znanstveno gradivo iz raznovrstnih knjig in rokopisov, tako da je Jagič Valjavca imenoval „glavnega sotrudnika" Daničićevega. (Archiv, VIII, 153.) Samostalno je Valjavec po Daničićevi smrti leta 1884. uredil „Rječnik" (II, 1.) od besede *čoga* do *čužiti* (113 str.)

27. *Jert*, irt, irta. — *Koroša*, Korošica, Korošec. — *Tržaščan*, Tržačan, tržaški. — Etimološke črtice. — Ljublj. Zvon (1892, 369, 644, 756; 1893, 173).

28. *V Ljubljanskem Zvonu* leta 1893., 1894. in 1895. je priobčil Valjavec svojo jako bogato zbirko tistih kajkavskih besed, katerih ni našel v Pleteršnikovem slovarji.

Pregled zgoraj navedenih Valjavčevih knjig in razprav nam jasno kaže, ne samo kako razsežno, ampak tudi kako raznovrstno in mnogostransko je Valjavčevo znanstveno delovanje. Slavistika skoro nima polja, na katerem bi ne bil deloval Valjavec: folkloristu in leksikografu, slovničarju in paleografu, književnemu zgodovinarju in izdavatelju starih glagolskih in cirilskih kodikov je Valjavcu med slovenskimi učenjaki odkazano odlično mesto. Zlasti pa je poudarjati, da je Valjavec prvi znanstveni raziskovalec našega kajkavskega narečja.

Človek ne vé, čemu bi se bolj čudil, ali mnogostranski učeni delavnosti Valjavčevi, ali njegovi neumorni pridnosti; zakaj pomisliti nam je, da je do malega vsa svoja učena dela spisal poleg svojega napornega učiteljevanja, vrhu tega pa še do svoje pozne starosti ostal duševno živahen, dobrovoljen in dovtipen. Samo za jugoslavensko akademijo je spisal Valjavec nad 240 tiskovnih pôl ali 3840 str. v veliki osmerki, kar bi dalo po priliki nad 4 zvezke Pleteršnikovega slovarja. Gradiva za svoje učene razprave pa Valjavec ni zajemal samo iz tiskanih virov, ampak premnogokrat iz glagolskih in cirilskih rokopisov, kar je tem zamudnejša stvar.

Hrvatje so očitno pokazali, kako znajo čislati dičnega našega rojaka: „Jugoslavenska akademija“ ga je počastila z največjim dostojanstvom, katero sploh more komu pokloniti, že pred mnogo leti izvolivši ga za svojega pravega akademika. Moje skromne vrstice imajo ta namen, da bi tudi Slovence opozorile na velike zasluge, katere ima Valjavec za našo leposlovno in učeno književnost, in ako se mi je vsaj nekoliko posrečilo deseči ta namen s tem, da sem slovenskemu svetu na kratko opisal Valjavca pesnika in učenjaka, potem pero zadovoljen položim iz rok.

Biblioteca della R. Università di Lubiana
v Ljubljani
Biblioteka kr. univerze